

Vilniaus Universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

Politikos mokslų bakalauro programa

TERESĖ BERNATONYTĖ
IV kurso studentė

**ANTANO MACEINOS PERSONALIZMAS IR JO SANTYKIS SU
PRANCŪZIŠKĄJA PERSONALIZMO TRADICIJA**

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovas: Doc. dr. Justinas Dementavičius

Vilnius 2023

Bakalauro darbo vadovo/ės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data) (v., pavardė) (parašas)

Bakalauro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data) (Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Bakalauro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Bakalauro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė: Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIS APRAŠAS

Teresė B. Antano Maceinos personalizmas ir jo santykis su prancūziškąja personalizmo tradicija.

Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas J. Dementavičius.

Reikšminiai žodžiai: Antanas Maceina, personalizmas, Emmanuel Mounier, Jacques Maritain, Lietuvos politinė mintis, asmuo, valstybė, politinė filosofija.

Šiame darbe nagrinėjama Antano Maceinos bei ryškiausių prancūzų personalistų Jacques Maritain ir Emmanuel Mounier personalistinės minties bruožai. Stengiamasi atskleisti J. Maritain ir E. Mounier politinės personalizmo koncepcijos ypatumus, parodyti personalizmo svarbą A. Maceinos mintyje ir atrasti A. Maceinos lietuviškojo personalizmo išskirtinumą pasaulinio personalistinio judėjimo erdvėje. Nagrinėjama asmens samprata, bendruomenės svarba asmens gyvenime, parodoma socialinių santvarkų kritika bei, pasitelkiant asmens pirmumo elementą, pristatomas pažiūris į demokratiją.

Turinys

IVADAS	5
1. PERSONALIZMO JUDĖJIMAS IR PRANCŪZIŠKOJI PERSONALIZMO KONCEPCIJA	10
1.1 PERSONALIZMAS KAIP NEVIENALYTĖ FILOSOFIJA	10
1.2. EMMANUEL MOUNIER POLITINIO PERSONALIZMO ELEMENTAI	12
1.3 JACQUES MARITAIN POLITINIO PERSONALIZMO ELEMENTAI.....	18
2. ANTANAS MACEINA IR JO POLITINĖS PERSONALISTINĖS MINTIES APRAIŠKOS.....	22
2.1 ANTANAS MACEINA PERSONALIZMO JUDĖJIMO ERDVĖJE	22
2.2. ASMENS KONCEPCIJA.....	23
2.3 ASMUO IR BENDRUOMENĖ.	26
2.4 ASMUO IR SOCIALINĖS SANTVARKOS	28
2.4. ASMUO IR DEMOKRATIJA	31
IŠVADOS	35
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS:	39
SUMMARY	43

Ivadas

Personalizmo įtaka katalikiškai politinei ir socialinei vaizduotei XX amžiuje buvo neabejotinai svarbi, reflektuojama ir vis dar daranti įtaką ir šiandieną.¹ Pasak Broniaus Kuzmicko, personalizmo ištakos matomos dar Antikoje, tačiau būtent XX amžiuje ši filosofijos srovė įgavo ypač ryškią formą ir išplito tiek skirtingose Europos šalyse, tiek Amerikoje ir įkvėpė daugybę filosofų.² Kaip Stanfordo filosofijos enciklopedijoje teigia Thomas D. Williams ir Jan Olof Bengtsson, personalistinė mintis plėtojosi visą XIX amžių kaip reakcija į Apšvietos racionalizmą, panteizmą, Hegelio absoliuto idealizmą, individualizmą ir kolektyvizmą politikoje, materialistinio, psichologinio ir evoliucinio determinizmo sukuriamą nuasmeninimą.³ Visgi, didžiausia paskata šiam judėjimui atsirasti įvyko XX amžiaus pradžioje, kai Europoje buvo įsigalėjusi sekuliarizacija, kurią kai kurie suvokė kaip bendrai pasaulinę Vakarų civilizacijos krizę ir siejo tai su pasaulio „nukriukščiavimu“.⁴ Vyraujant nacionalizmui bei ateistiniams judėjimams, krikščionys siekė permąstyti savo vietą ir pareigą visuomenėje. Susiduriant su iššūkiais modernioje epochoje, katalikų socialinis ir politinis mąstymas bandė parodyti išeitį ir į pirmą vietą pastatė Dievą, bet, kartu, pabrėžė asmens orumą.⁵ Šitaip susikūrė vadinamasis „personalistinis pabudimas“, kuris gali būti suprastas labai plačiai – nuo Max Scheler personalistinės etikos pasiūlymų iki tomistinio Jacques Maritain personalizmo, Emmanuel Mounier bendruomeninio personalizmo bei žydų mąstytojų, tokių kaip Martin Buber ir Emmanuel Levin, dialogo ar Gabriel Marcel personalistinio egzistencializmo.⁶

XX amžiuje personalistai telkėsi aplink tris Europos aukštojo mokslo centrus: Paryžių, Miuncheną ir Liubliną. Visgi geriausiai žinoma ir produktyviausia iš šių trijų mokyklų buvo Paryžiaus grupė. Thomas Bokenkotter prancūziškojo personalizmo viršūne laiko laikotarpį iškart po Antrojo pasaulinio karo, kai Emmanuel Mounier (1905-1950) ir jo kolegos pasiūlė religiškai

¹ Svarbu pabrėžti, kad XX amžiuje personalizmo judėjimas patyrė tam tikrą atgimimą ir tai yra susiję su į Romos Katalikų Bažnyčios popiežiaus postą paskirtu lenkų kilmės filosofu Karol Wojtyła, kuris žinomas kaip vienas iškiliausių personalistų. Vėliau, filosofui tapus gerai žinomu popiežiumi Jonu Pauliumi II, personalistinė filosofija labai aiškiai matoma ir jo enciklikose. Be to, vokiečių filosofas Robert Spaemann taip pat žinomas kaip personalistas, savo filosofiją skyręs nagrinėti šių dienų problemoms taip pat rėmėsi personalizmu. Galiausiai, būtent žmogaus orumo principu remiamasi Socialiniame Bažnyčios mokyme, kuris turi didelę įtaką formuojant net pasaulinius politinius uždavinius. Pavyzdžiui, Amerikos pilietinių teisių gynėjas Martinas Liuteris Kingas rėmėsi personalistine antropologija, Bostono universitete parašė daktaro disertaciją personalizmo tema, o vėliau savo žodžius pritaikė veiksmais aktyvioje kovoje už juodaodžių teises JAV.

² Bronislovas Kuzmickas, *Katalikiškoji filosofija, XIX ir XX amžiai* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003), 220.

³ Thomas D. Williams and Jan Olof Bengtsson, „Personalism.” *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), ed. Edward N. Zalta, žiūrėta 2023m. kovo 23d., <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/personalism/>.

⁴ Juan Manuel Burgos, *An introduction to personalism* (Washington. D.C.: CUA Press, 2018), 1.

⁵ Dries Deweer, „The political theory of personalism: Maritain and Mounier on personhood and citizenship” *International Journal of Philosophy and Theology* 74, 2, (2013), 108-126.

⁶ Burgos, 2.

prasmingą alternatyvą nihilistinėms sartriškojo egzistencializmo tendencijoms.⁷ Dar 1932 metais Mounier kartu su bendraminčiais įkūrė personalistinių idėjų rupu vadinamą žurnalą „Esprit“. Vienas iš jo bendradarbių buvo kitas svarbus ir įtakingas prancūzų personalistas – Jacques Maritain (1882-1973). Maritain dažnai prisimenamas kaip padaręs daug įtakos to meto bažnytiniam ir politiniam gyvenimui. Netgi teigiama, kad 1965 metų Vatikano II susirinkimo nutarimai buvo didele dalimi stipriai paveikti Maritain idėjų,⁸ taip pat jis atliko svarbų vaidmenį kaip vienas iš 1948 metų Jungtinių Tautų žmogaus teisių deklaracijos architektų.⁹

Reflektuojant lietuviškosios katalikiškos socialinės minties paveldą svarbu suprasti, kad personalizmo filosofija ir prancūziškasis jos variantas būdingas ne tik Vakarų Europai, bet ir Lietuvai. XX amžiuje dauguma lietuvių inteligentų buvo katalikai ir sekė tuometiniu Bažnyčios mokymu bei intelektualinėmis madomis, o dauguma to meto filosofų, sekusių (neo)tomizmo tradicija, skaitė prancūzų kalba.¹⁰ Adolfas Poška teigia, jog šis plitimas yra susijęs su Vakarų Europoje atsiradusiu nuosaikiu modernizmu, kurio atstovai buvo Désiré Joseph Mercier, Antonin Sertillanges, Maritain, ir jų įtaka aiškiai matoma Lietuvoje, todėl neotomistinės pozicijos Lietuvoje tuo metu buvo ryškios, o atstovų joms plėtoti taip pat netrūko.¹¹ Justinas Dementavičius, reflektuodamas tarpukario katalikų intelektualus, pabrėžia, kad jų politinė mintis iš esmės rėmėsi tomis pačiomis idėjomis apie dieviškosios prigimties asmens svarbą bei pripažinimą, o visos politinės veiklos tikslas šiuo atveju yra pilnutinis asmuo.¹² Panašiai Laurynas Peluritis, nagrinėdamas pilnutinės demokratijos vientisumo problemą pastebi, kad Mounier redaguojamo žurnalo „Esprit“ idėjos atsispindi lietuvių katalikų tekstuose, o Maritain įtaka apskritai smarkiai pabrėžiama organiškiosios valstybės kūrimo kontekste.¹³ Šias interpretacijas patvirtina amžininkų refleksijos – dar 1973 metais Juozas Girnius išleido straipsnį Maritain mirčiai paminėti, kuriame jis užsimena apie tai, jog šio personalisto idėjomis rėmėsi žymiausi Lietuvos XX amžiaus filosofai – Stasys Šalkauskis, Antanas Maceina, Pranas Kuraitis. Pats Girnius taip pat prisipažįsta, jog Maritain

⁷ Thomas Bokenkotter, *Church and Revolution: Catholics in the Struggle for Democracy and Social Justice* (New York: Image, 1998), 393.

⁸ Richard Schenk, „Vatican II and Jaques Maritain: Resources for the Future? Approaching the Fiftieth Anniversary of the Council“ *Logos: a journal of catholic thought and culture*, 13, 1, (2010), 79-106.

⁹ Personalism.com, „Jacques Maritain“, Personalism.com, žiūrėta 2023 m. kovo 23 d., https://personalism.com/?page_id=135.

¹⁰ Vilhelmina Vitkauskienė ir Vita Valiukienė, „Prancūzų kalbos paplitimas Lietuvoje ir pasaulyje: istorija ir dabartis“ *Žmogus ir žodis*, 17, 3, (2015), 94-110.

¹¹ Adolfas Poška, „Neoscholastinis filosofijos diferencijavimas buržuazinėje Lietuvoje“ *Problemos*, 8, (1971), 102-107.

¹² Justinas Dementavičius, *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015), 162.

¹³ Laurynas Peluritis, „Pilnutinės demokratijos projekto vientisumo problema“ *Politologija*, 3, (2021), 8-40.

brandintos idėjos padarė jam didelę įtaką.¹⁴ Visgi, kaip bebūtų keista, nepaisant deklaruojamų sąsajų, keletas minėtų personalistų autorių vertimų pasirodė tik po Antrojo pasaulinio karo.¹⁵

Taigi, žymiausių personalistų įtaka matoma lietuvių katalikų intelektualų gretose, tačiau kyla klausimų apie pačią perimtą personalizmo formą bei santykį su prancūziškąja tradicija. Pirmiausia, André Ligneul tvirtina, jog personalizmas apskritai nėra filosofinė sistema, o veikiau požiūris, kuris išsiskiria į niuansuotas perspektyvas. Jas jungia viena pagrindinė idėja – žmogus kaip didžiausia vertybė,¹⁶ tačiau tarp idealistinių, fenomenologinių, egzistencialistinių ir tomistinių personalizmo versijų esama įtampos.¹⁷ Lietuvos kontekste kultūros filosofai buvo veikiami kitų filosofinių srovių bei nuostatų, todėl būtų verta kelti klausimą apie jų plėtojamų idėjų unikalumą – ką lietuviai galėjo pasiūlyti pasauliui personalistinio judėjimo erdvėje?

Be to, nors prancūziškojo personalizmo tradiciją šiame darbe traktuosime kaip atskaitos tašką personalistinio judėjimo kontekste, reikėtų paminėti, kad tarp pačių prancūzų autorių esama nemažai skirtumų – nors Maritain ir Mounier priskiriami „realistinio personalizmo“¹⁸ srovei, tačiau jei jų keliai pradžioje buvo panašūs, tai XX a. šeštajame dešimtmetyje jų politiniai keliai išsiskyrė. Joseph Amato teigia, jog Maritain buvo daugiau neotomistinio personalizmo atstovas, o Mounier labiau plėtojo egzistencialistinį personalizmą. Kiti autoriai tam pritaria ir teigia, jog Antrasis pasaulinis karas paskatino persvarstymus, kurie Maritain nukreipė amerikietiškojo liberalizmo, o Mounier europietiškojo humanistinio socializmo kryptimi.¹⁹ Taip pat išskiriamas šių dviejų filosofų skirtingas požiūris į liberaliąją demokratiją. Jei Maritain palaipsniui simpatizavo liberaliajai demokratijai kaip adekvačiai politinei konstitucijai šiai pilietinei asmenybės sudedamajai daliai, tai Mounier personalistinės demokratijos interpretacija išliko kritiškesnė. Skirtingos Maritain ir Mounier politinės pažiūros parodė, kad personalistinė filosofija gali būti pritaikoma skirtingai, net jei jos laikosi du to paties religinio tikėjimo, tautybės ir tam tikru mastu to paties intelektualinio išsilavinimo mąstytojai,²⁰ todėl kyla klausimas, kokioms personalizmo srovėms jie atstovauja?

Taigi, apibendrinant, klaustina, apie kokią lietuviškąją personalizmo tradiciją galima kalbėti? Kokią tradiciją renka lietuviai, būdami susipažinę tiek su Vakarų, tiek su Rytų mąstytojais bei kokioms idėjoms įtaką padarė Prancūzijos atstovai? Ar daugiau įtakos turėjo Mounier, ar Maritain

¹⁴ Juozas Girnius, „Jacoues Maritainui mirus“ *Aidai*, 9, (1973).

Be to, Lietuvos krikščionių demokratų savaitraštis „Tėvynės sargas“ J. Maritain pavadino giliausiu XX amžiaus tomistu.

¹⁵ Pavyzdžiui, mėnesiniame kultūros žurnale „Aidai“ įvairių autorių buvo cituojami E. Mounier, J. Maritain, G. Marcel bei kiti personalistai, o „Tėvynės sargas“ 1947/48 metų 1 numeryje atspausdino J. Maritain kūrinio vertimą į lietuvių kalbą „Krikščionybė ir demokratija“.

¹⁶ André Ligneul, *Teilhard and Personalism*, vert. Paul Joseph Oigny, OFM, Michael D. Meilach, OFM (Glen Rock, NJ: 1968), 4.

¹⁷ Williams and Jan Olof Bengtsson, *Personalism*.

¹⁸ Paul Edwards (ed.), *Encyclopedia of Philosophy* (New York: Macmillan, 1967), cituota iš: Jan Olof Bengtsson, *The Worldview of Personalism: Origins and Early Development* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 61.

¹⁹ Joseph Amato, *Mounier and Maritain: A French Catholic Understanding of the Modern World* (University, Ala.: University of Alabama, 1975), 64.

²⁰ Kevin Schmiesing, „A History of Personalism“, (2000), 19, doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1851661>.

plėtojama personalistinė koncepcija? Galbūt semtasi idėjų iš abiejų atstovų, tačiau jos savaip transformuojamos? O gal būtų galima kalbėti apie originalųjį lietuvišką personalizmo mąstymo modelį, kuris tik atsispiria nuo prancūziškos tradicijos, bet eina savo keliu?

Į šiuos klausimus bus gilinamasi nagrinėjant vieną iškiliausių Lietuvos filosofų Antaną Maceiną. Jo filosofinis palikimas yra gan plačiai nagrinėtas ir įvairių akademikų, tarp kurių – Dalius Jonkus, Arūnas Sverdiolas, Justinas Dementavičius, Arvydas Šliogeris, Laurynas Peluritis, Bronislovas Kuzmickas, Alvydas Jokubaitis ir daugelis kitų.²¹ Antanas Maceina laikomas vienu iš profesionaliosios lietuvių filosofijos pradininkų ir kūrėjų, jis žinomas kaip pedagogas, kultūros tyrinėtojas, o filosofo darbai atitinka visus europietiško akademiškumo standartus. Kaip yra rašęs Arvydas Šliogeris: „Kartu su Maceina sugrįžta švarus, klasikinis europietiškas mąstymas, perteiktas stublinančio grynumo lietuvių kalba.“²² Nors Maceina yra pripažįstamas kaip vienas didžiausių Lietuvos filosofų, kuris ženkliai pasitarnavo lietuvių tautos vardo įtraukimui į pasaulinę filosofinę areną, tačiau kai kurie akademikai, tokie kaip Vytautas Radžvilas ar Šliogeris teigia, jog Maceina taip ir netapo lietuvių kultūros savastimi,²³ todėl tyrinėti Maceinos kūrybinį palikimą vis dar tebėra svarbus uždavinys.

Nors Jokubaitis ir teigė, jog Maceina buvo silpnas politikos filosofas,²⁴ tačiau Maceinos mintyje galima atrasti daugybę straipsnių, skirtų šiai sričiai nagrinėti. Vienas svarbiausių šios filosofijos atramos taškų tai, kad Antanas Maceina personalizmą laikė svarbiausia prielaida politinei teorijai plėtoti. „Asmuo yra žmogiškosios būtybės pagrindas“,²⁵ teigė jis, ir pasitelkdamas asmenį kaip pagrindą formavo savo filosofiją, todėl nenuostabu, jog personalizmo bruožus, atsiskleidžiančius jo kūryboje, pastebi ir kiti autoriai. Apie tai buvo užsiminęs Vladas Pruskus, Sigita Žemaitytė, Laurynas Peluritis, Alvydas Jokubaitis.²⁶ Yra ir daugiau interpretacijų, atkreipiančių dėmesį į pasikartojantį Maceinos dėmesį asmeniui ir egzistencinėms jo problemoms.

²¹ Žiūrėti pavyzdžiui, Alvydas Jokubaitis, „Stasys Šalkauskis ir Antanas Maceina kaip politikos filosofai“ *Politologija*, 2, 22, (2001), 1-23; Arūnas Sverdiolas, „Antano Maceinos filosofinis kelias“, kn. *Antanas Maceina: Raštai I* (Vilnius: Mintis, 1991), Dalius Jonkus, „Kultūros samprata Antano Maceinos filosofijoje ir kultūros fenomenologijos galimybės“ *Soter*, 14, 42, (2004), 87-99; Laurynas Peluritis, „Ontologiniai laisvės pagrindai brandžioje Antano Maceinos religijos filosofijoje“ *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, 38, (2014), 149-164 ir kt.

²² Arvydas Šliogeris, „Antano Maceinos sugrįžimas“, kn. *Antanas Maceina: Raštai I* (Vilnius: Mintis, 1991), 17.

²³ Vytautas Radžvilas „A. Maceinos kūrybos vertinimo klausimu: kada grius tylos siena?“ kn. *Kiek kartų gali atgimti tauta*, aut. Vytautas Radžvilas (Vilnius: Valstybingumo studijų centras, 2018), 11-21.

²⁴ Jokubaitis, *Stasys Šalkauskis ir Antanas Maceina kaip politikos filosofai*, 3.

²⁵ Antanas Maceina „Asmuo ir istorija“, kn. *Antanas Maceina: Raštai VI*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis, 1994), 329.

²⁶ Žiūrėti pavyzdžiui, Valdas Pruskus, „Jaunosios kartos katalikų intelektualų pažiūros į kapitalizmą ir socializmą tarpukario Lietuvoje“ *Problemos*, 62, (2002), 34-57; Sigita Žemaitytė, „Asmuo, tauta ir istorija egzistenciniuose Antano Maceinos galvojimuose“ *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, (2011), 140-150; Laurynas Peluritis, „Pilnutinės demokratijos projekto vientisumo problema“ *Politologija*, 3, (2021), 8-40; Alvydas Jokubaitis, „Antano Maceinos personalizmas“, kn. Alvydas Jokubaitis, Simas Čelutka, Aistė Noreikaitė, *Politika ir moralė: ontologinė perspektyva* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022), 200-213.

Tačiau atskiros analizės, besigilinančios į šią gvildenamą filosofijos idėją, nebuvo. Todėl, norint geriau suprasti Maceinos raštų palikimą bei Lietuvos filosofijos bruožus, norisi išanalizuoti personalistines idėjos svarbą Maceinos mintyje bei klausti, kokį personalizmą plėtojo Maceina? Ką galima pasakyti apie jo minties originalumą bei kokį santykį jis turėjo su prancūziškojo personalizmo koncepcija?

Taigi, atskleidžiant svarbiausius Emmanuel Mounier ir Jacques Maritain personalistinės filosofijos aspektus ir lyginant juos su Maceinos gvildenamomis idėjomis, bus ginama tezė, kad Maceina sukūrė savito personalizmo modelį, kuris galėtų būti įvardijamas kaip kultūrinis personalizmas, kurio esminiai bruožai gali būti siejami tiek su Maritain, tiek su Mounier idėjomis, tačiau turi ir išskirtinumo. Šiam Maceinos kultūriniam personalizmui būdinga kūrybos, kaip pagrindinio gyvenimo veiksnio, išskyrimas, kurio vykdytojas yra asmuo. Be to, asmens orumo koncepcija neatsiejama nuo jo santykio su Dievu. Remiantis krikščioniška asmens samprata, Maceina plėtoja ir politinę filosofiją, kuri svarbi tiek, kiek tarnauja asmeniui ir jo kūrybai, ir veda link politikos, kaip asmeniui tarnaujančios administracinės struktūros, supratimo.

Šio darbo struktūra atitiks ir pagrindinius darbo uždavinius. Pirmiausia bus stengiamasi atskleisti Mounier ir Maritain politinio personalizmo elementus. Juose bus įvardinta filosofų asmens samprata, pagrindiniai personalizmo bruožai bei požiūris į politines sistemas. Tuomet bus pereita prie Maceinos personalistinės minties nagrinėjimo. Tai darant bus stengiamasi atskleisti asmens ir Dievo svarbą Maceinos politinės filosofijos mintyje, parodyti polemiką su prancūzų autoriais bei atrasti Maceinos personalistinės minties unikalumą.

Siekiant tai padaryti bus nagrinėjami pagrindiniai prancūzų personalistų veikalai – Emmanuel Mounier „Personalizmas“, „*Revolution personnelle et communautaire*“, „*Manifeste au service du personnelisme*“. Taip pat Jacques Maritain „*The person and the common good*“, „*Humanisme intégral*“, „*Man and the State*“, „*Krikščionybė ir demokratija*“ bei svarbiausi Antano Maceinos socialiniai, politiniai ir filosofiniai tekstai, kaip „*Individas-asmuo ir valstybė*“, „*Socialinė demokratija*“, „*Kultūrinė demokratija*“, „*Demokratijos principai*“, „*Jobo drama*“ bei daugelis kitų, aptariančių asmens ir jo santykio su politika klausimą.

1. Personalizmo judėjimas ir prancūziškoji personalizmo koncepcija

1.1 Personalizmas kaip nevienalytė filosofija

Įvairios personalizmo formos vartoja terminą *asmuo* (lot., *persona* ir jo vediniai), tačiau turi skirtingas ir iš dalies net viena kitai prieštaraujančias šios sąvokos reikšmes.²⁷ Sąvoka „asmuo“ (en., *person*), yra lotyniškos kilmės ir reiškė ne patį aktorį, o vaidmenį. *Persona* iš pat pradžių reiškė kaukę, pro kurią aktorius atlieka savo vaidmenį. Tačiau vėliau šis terminas buvo išplėstas, tai reiškė ne tik vaidmenį scenoje, bet apskritai žmogaus vaidmenį visuomenėje, socialinę padėtį.²⁸ Šios sąvokos reikšmę kaip „dvasia-apdovanotas“ (vok., *geistbegabte*), pirmiausia apibrėžė Boecijus, nurodydamas asmenį kaip savarankišką, protingą ir sau pakankamą būtybę. Panašų požiūrį perėmė Tomas Akvinietis, o vėliau šią sąvoką toliau vystė ir kiti filosofai.²⁹

Pats personalizmas kaip vieninga idėjų sistema gali būti vertinamas atsargiai, visų pirma dėl sudėtingos jo apibrėžties. Jis yra labiau išsklaidytas ir eklektiškas judėjimas ir neturi bendro atskaitos taško. Daugelio filosofinių mokyklų centre yra vienas konkretus mąstytojas ar net vienas centrinis veikalas, kuris tarnauja kaip kanoninis atspirties taškas,³⁰ todėl reikėtų kalbėti apie daugybę personalizmų, bet ne apie vieną personalizmą. Mokslininkai kritikuoja vienos idėjos svarbą teigdami, kad nors „absoliučios žmogaus asmens vertės teigimas“³¹ yra priimtina kiekvienam personalistui, tačiau tai negali būti laikoma apibrėžimu. Kadangi nėra konkretaus apibrėžimo, ši spraga yra užpildoma savavališkomis įvairių filosofų interpretacijoms.³² Kalbant apie įvairiausias personalizmo šakas, tarp kurių galima įterpti fenomenologinio personalizmo, egzistencialistinio personalizmo ir katalikiškojo personalizmo sroves, geriausiai žinomos formos yra amerikietiškasis personalizmas, inicijuotas Borden Parker Bowne ir prancūziškoji Mounier mokykla, tačiau taip pat teigiama, jog nors tarp šių įvairių formų yra daug reikšmingų skirtumų, kaip „personalizmai“ jie taip pat turi daug bendro, pozicijos dažnai sutampa, o istoriškai galima teigti, kad jie daugiau ar mažiau artimai bendravo ir darė vienas kitam įtaką.³³

Šiame darbe bus koncentruojamasi į labiausiai žinomą katalikiškąjį personalizmą. Šios krikščioniškos filosofinės krypties pradininku yra laikomas prancūzas neokantininkas Charles Renouvier (1815–1903), bet pirmiausia ši filosofinė atšaka paplito Amerikoje, ir tik tuomet

²⁷ Jan Olof Bengtsson, *The Worldview of Personalism: Origins and Early Development* (New York: Oxford University Press, 2006), 1.

²⁸ Robert Spaemann, *Persons: The Difference Between Someone and Something* (Oxford: Oxford University press, 2006), 21.

²⁹ Bengtsson, *The Worldview of Personalism*, 34.

³⁰ Williams and Jan Olof Bengtsson, *Personalism*.

³¹ John Hellman, *Emmanuel Mounier and the New Catholic Left, 1930–1950* (Toronto: University of Toronto, 1981), 4.

³² Schmiesing, 5.

³³ Bengtsson, *The Worldview of Personalism: Origins and Early Development*, 1.

Prancūzijoje ir Vokietijoje.³⁴ Imanuelio Kanto įtaką personalizmui galime užčiuopti matydami jo formuluotą asmens orumo užtikrinimui pabrėžiant, kad žmogus yra tikslas pats savaime: „Iš viso to, kas sukurta, viskas, kas tik norime ir kam turime nors kiek galios, gali būti panaudota *tik kaip priemonė*; tik žmogus, o su juo ir kiekviena protinga sukurtoji būtybė, yra *tikslas pats savaime*.“³⁵ Tačiau pastebima, jog Kanto įtaka personalizmui yra ribota – kai kurie autoriai yra jo įkvėpti, tačiau nė vienas iš jų nepritaiko pagrindinių jo prielaidų, nesvarbu, ar jos būtų epistemologinės, antropologinės, ar etinės.³⁶

Artimesnė personalizmui laikytina Sioreno Kierkegoro filosofija, kuri buvo viena iš svarbiausių bendresnio žmogaus individualumo įtvirtinimo XIX amžiuje apraiškų. Nors Kierkegoro pozicija buvo teistinė ir krikščioniška, ji pabrėžė individo vertę, buvo šiek tiek panaši į Friedrich Wilhelm Joseph Schelling egzistencializmą, o jos raiškos būdas pasižymėjo antisistemiškumu ir paradoksumu, tačiau ji skyrėsi nuo to, kas turėjo tapti pagrindine tolesnės personalizmo raidos kryptimi tiek Vokietijoje, tiek Skandinavijoje.³⁷ Kierkegoro filosofijoje daugiausia dėmesio buvo skirta žmogaus egzistencijos prasmės klausimams (meilė, santuoka, mirtis, tikėjimas, moralė ir t. t.), o kiti mąstytojai ir toliau susitelkė į tiesioginį paties asmens prasmės ir prigimties tyrinėjimą, ir būtent šie mąstytojai buvo pradėti vadinti personalistais.³⁸

Todėl kaip vieną didžiausių tiesioginių personalizmo įkvėpėjų būtų galima įvardinti Tomą Akvinietį, kadangi tomizmas buvo vienas svarbiausių inspiracijos šaltinių katalikiškam personalizmui plėtoti.³⁹ XIX amžiuje prasidėjęs tomizmo atgimimas gali būti siejamas su popiežiaus Leono XIII išleista enciklika „Aeterni Patris“ (1879), kurioje jis siekė skleisti tomistines idėjas ir atgaivinti jas filosofinėje plotmėje.⁴⁰ Kai kurie autoriai „Aeterni Patris“ laiko scholastinio atgimimo filosofijoje ir teologijoje „atspirties tašku“.⁴¹ Taigi, po garsiai nuskambėjusio popiežiaus paragavimo skleisti ir praktikuoti tomizmą, tai buvo beveik visų katalikų filosofų pripažinta doktrina.⁴² Tomistiniam personalizmui atstovauja tokios asmenybės kaip Maritain, Yves Simon, Étienne Gilson, Robert Spaemann ir Karol Wojtyła, kurie remiasi Akviniečio filosofinės ir teologinės antropologijos principais ir nuosekliai plėtoja Akviniečio minties užuomazgas.⁴³ Todėl

³⁴ Vytautas Pivorius, „Emanuelis Munjė ir prancūzų personalizmo filosofija“, Emmanuel Mounier, *Personalizmas* (Vilnius: Pradai, 1996), 5-27.

³⁵ Imanuelis Kantas, *Praktinio proto kritika*, vertė R. Plečkaitis (Vilnius: Mintis (1987), 107.

³⁶ Burgos, 2.

³⁷ Bengtsson, 15.

³⁸ Williams and Bengtsson, *Personalism*.

³⁹ Irena Eglė Laumenskaitė, „Krikščioniškoji antropologija: problemos ir atvertys“ *SOTER: Religijos mokslo žurnalas*, 78, 50, (2014), 95-114.

⁴⁰ Hector Scerri, „The Revival of Scholastic Sacramental Theology after the Publication of Aeterni Patris“ *Irish theological quarterly*, 77,3, (2012), 265-285.

⁴¹ Gerald A. McCool, „The centenary of 'Aeterni Patris'“, *Homiletic and pastoral review* 79, 4, (1979), 8-15. cituota iš – Hector Scerri, „The Revival of Scholastic Sacramental Theology after the Publication of Aeterni Patris“, *Irish theological quarterly*, 77, 3, (2012), 265-285.

⁴² Burgos, 24.

⁴³ Williams and Jan Olof Bengtsson, *Personalism*.

natūralu, kad ir nemažai personalistų rėmėsi tomistinėmis idėjomis, net jei tai nebuvo grynas tomizmas, o tik jo elementai. Štai, pavyzdžiui, Karolis Wojtyła arba Edita Stein yra pavyzdžiai pateikiantys tomizmo ir fenomenologijos sintezę.⁴⁴

Taip pat viena didžiausių paskatų personalizmui atsirasti buvo tuometinė kultūrinė ir istorinė situacija. Kaip jau buvo minėta, XX amžiuje katalikai turėjo neišvengiamą poreikį pažvelgti į to meto situaciją ir visą modernią sistemą. Po pirmojo pasaulinio karo manyta, kad Europa patiria moralinę, socialinę ir intelektualinę krizę, kuri reikalavo adekvačios reakcijos. Katalikai šią krizę suprato kaip epochos pasikeitimą, kai civilizacija, kuri du tūkstančius metų rėmėsi krikščionybe, buvo aiškiai įkvėpta jos etikos ir dogmų, nusprendė liautis būti krikščioniška ir eiti kitais keliais. Norėdami išspręsti šią krizę, krikščionys nusprendė, jog reikia remtis asmens samprata ir iš jos sukurti naują filosofinį projektą, naują antropologiją,⁴⁵ todėl tuo metu atsirado nemažai katalikiškos filosofijos srovių, siejamų su „katalikiškuoju atsinaujinimu“.⁴⁶

Bene labiausiai šis katalikiškasis atsinaujinimas išryškėjo Prancūzijoje, kadangi ji tuo metu stovėjo Europos krizės centre ir išaugino nemažą katalikiškos minties atstovų spektrą, tarp kurių galima paminėti Gabriel Marcel, Maurice Nédoncell bei kitus. Tačiau šiame bus akcentuojamasi į jau minėtus Maritain bei Mounier, kurių svarba formuojant personalizmą, ir ypač įtvirtinant jį kaip matomą judėjimą, kaip teigia Juan Manuel Burgos, yra lemiamą.⁴⁷

1.2. Emmanuel Mounier politinio personalizmo elementai

Tai, kad personalizmo judėjimas įgijo didelę reikšmę, kai kurių akademikų teigimu buvo nulemta Emmanuel Mounier.⁴⁸ 1932 metais, būdamas dvidešimt septynerių, jis įkūrė žurnalą „Esprit“ – vieną žinomiausių ir įtakingiausių to meto Prancūzijos žurnalų,⁴⁹ kuriame buvo siekiama priešintis totalitaristinių ideologijų spaudimui bei reformuoti katalikybę.⁵⁰ Jis tapo atsinaujinimo vėliava bei atskaitos tašku tiek katalikams, tiek kitiems intelektualams.⁵¹ Tarp žymiausių jo kūrinių, be nuolat leidžiamų „Esprit“ publikacijų, galime rasti „Personalistinė ir bendruomeninė revoliucija“ (*Révolution personaliste et communautaire*, 1935), „Nuo kapitalistinės nuosavybės prie žmogiškosios nuosavybės“ (*De la Propriété capitaliste à la propriété humaine*, 1936), „Manifestas personalizmo tarnyboje“ (*Manifeste au service du personnalisme*, 1936), „Krikščionybės nešlovė“

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Burgos, 2.

⁴⁶ Kuzmickas, 3.

⁴⁷ Burgos, 32.

⁴⁸ *Ibid.*, 68.

⁴⁹ Seth D. Armus, „The Eternal Enemy: Emmanuel Mounier's *Esprit* and French Anti-Americanism” *French Historical Studies* 24, 2, (2001), 271-304.

⁵⁰ Pivorius, 9.

⁵¹ Burgos, 66.

(L'Affrontement chrétien, 1944), „Įvadas į egzistencializmus“ (Introduction aux existentialismes, 1946), „Kas yra personalizmas“ (Qu'est-ce que le personnalisme? 1947), „Personalizmas“ (Le Personnalisme, 1949) ir kitus.

Mounier personalizmo idėjos nepradėjo plėtoti aiškiai apibrėždamas jos turinį, bet plėtojo ją daugelį metų.⁵² Nagrinėdamas asmenį Mounier teigia, kad negalima duoti asmens apibrėžimo, kadangi jis nėra objektas. Galima apibrėžti nebent išorinius jo bruožus – bendrą išvaizdą ar kokioms pažiūroms žmogus save priskiria, bet niekaip neįmanoma suprasti žmogaus iš vidaus. Mounier teigia, jog giliausią žmogaus būties prasmę žino tik Dievas, o kadangi žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą, todėl „kiekvienas yra pašauktas išsiugdyti didžiulį mistinį ir fizinį Kūną, gaubiamą Kristaus meilės“.⁵³ Tačiau norint suprasti asmenį jį reikia matyti visą, nes atskiri bruožai ar veiklos sritys visiškai neapibūdina asmenybės gilumo, kuris, pasak Mounier, pasireiškia per „savikūrą“ bei bendravimą su kitomis asmenybėmis,⁵⁴ štai dėl ko Mounier labai pabrėžia bendruomenę.

Apskritai, reflektuojant Mounier kūrybą, dažniausiai jis yra pristatomas kaip taip vadinamo „bendruomeninio personalizmo“ (angl. *communitarian personalism*) atstovas. Mounier bendruomeninis personalizmas savo pagrindiniais principais siekia patvirtinti asmens viršenybę prieš bet kokią kolektyvą, o kartu teigia, kad bendruomenė asmeniui yra būtina. Iš tikrųjų jis netgi pabrėžė, kad būtinybę vartoti tokius terminus kaip „personalizmas“ ir „komunitarizmas“ lemia tik kalbos skurdumas, nes asmuo neišvengiamai implikuoja bendruomenę.⁵⁵ Jis neteigia liberalaus individualizmo ir absoliučiai laisvos valios, bet skatina veikiau suvokti, kad bet kokia bendruomenė reiškiasi per konkretų asmenį. Kartu, kiekvienas konkretus asmuo atsiranda tik kaip bendruomenės atstovas. Todėl jis dėsto, kad asmenybė atranda save tik santykyje su kitu, o kitos asmenybės prisideda prie gero žmogaus gyvavimo šiame pasaulyje, padeda jam augti ir būti. Jis netgi teigia, kad „aš egzistuoju tiek, kiek egzistuoju kitam“, o į visa tai remiasi sakydamas, kad asmens uždavinys yra kartu su kitais kurti geresnę asmenybių visuomenę.⁵⁶

Atkreipdamas į tai dėmesį Mounier formuoja ir politinės teorijos aspektus. Pasak filosofo, reikia kurti visuomenę, kurioje struktūra, papročiai ir institucijos kiltų iš asmenybės prigimties,⁵⁷ tai reiškia, kad valstybė turėtų formuotis pirmiausia atsižvelgiant į žmogaus asmenį bei jo, kaip bendruomenės nario, interesus. Tai gali būti iliustruota Mounier teiginiu, jog: „Valstybė skirta žmogui, o ne žmogus – valstybei.“⁵⁸ Šitaip teigdamas Mounier nori parodyti, kad valstybės lygmeniu kiekvienam asmeniui turi būti rodoma pagarba, o valdžios užduotis yra tarnauti asmeniui,

⁵² *Ibid*, 68.

⁵³ Emmanuel Mounier, *Personalizmas* (Vilnius: Pradai, 1996), 43.

⁵⁴ *Ibid*, 36.

⁵⁵ Emmanuel Mounier, *Revolution personnaliste et communautaire*, El. Ed. Pierre Palpant Bénévole (Chicoutimi: November 15, 2003), 50.

⁵⁶ Mounier, *Personalizmas*, 85.

⁵⁷ *Ibid*, 85.

⁵⁸ *Ibid*, 227.

padėti jam tobulėti bei išsiskleisti. Apskritai, visa pagarba žmogaus orumui ir nepakartojamumui lemia tai, jog valdžios pagrindas turi būti asmens lemtis.⁵⁹

Toks požiūris yra svarbus diskusijoje su komunistiniu revoliucijos pažadu ir taip pat buržuazinio stabilumo siekiu, kur asmuo išnyksta masėje arba nuolatiname progreso siekime ir nebelieka žmogiškų tarpusavio ryšių. Šitaip žmogus tik pajungiamas tam tikram veikimo mechanizmui, tačiau pats savarankiškai nemąsto ir neįgalina savo veiksmų, jis tampa pasyvus. Mounier, tuo tarpu, teigia, jog personalizmas nėra susilaikymo doktrina, bet veiksmų įgalinimas.⁶⁰ Šitaip net ir jo plėtojama sąvoka „bendruomeninis personalizmas“ vartojimas turi būti siejamas ir su specifiniu supratimo būdu. Personalizmas šiuo atveju yra ne tik teorinės prielaidos plėtojimas, o aktyvus tiesioginis veikimas. Toks teiginys skatina personalizmo pasekėjus turėti stiprų moralinį ir netgi kovingą įsipareigojimą, kuriuo stengiamasi pertvarkyti pasaulį asmens naudai.⁶¹

Tokiu būdu, vienas ryškiausių Mounier minties bruožų tampa jo priešiškus buržuaziniam ir liberaliam individualizmui. Jo raštuose tai matoma kaip absoliutus blogis.⁶² Veikale „Personalizmas“ jis rašo, kad: „Individualizmas yra personalizmo antitezė ir pikčiausias priešas.“⁶³ Individualizmą Mounier kaltina dėl visuomenėje įsivyravusio susvetimėjimo, jo nuomone, kai prarandamas ryšys su kitu, žmogus tampa svetimas ne tik kitam, bet ir pačiam sau.⁶⁴ Pagal Mounier, taip atsitiko todėl, kad „vidutinį Vakarų žmogų suformavo atgimęs individualizmas, ir jau keturis šimtmečius jis formuojasi aplink metafiziką, moralę, reikalavimo praktiką. Asmuo nebėra tarnystės visumoje, vaisingumo ir dovanos centras, bet sunkumų židiny.“⁶⁵ Šitaip teigdamas Mounier nori parodyti, jog liberalizmo ideologija pakeitė visą antropologinį asmens paskirties supratimą. Užuo gyvenęs dėl bendruomenės ir joje kartu su kitais asmenimis tobulėdamas, žmogus tampa persmelktas vientvės ir individualumo.

Tai dar labiau išryškėja kalbant apie ekonominį dominavimą pasaulyje, atėjusį iš individualizmo kapitalizmo pavidalu. Kapitalizmą Mounier taip pat mato kaip vieną epochos blogybių. Taip kaip buržuazinis individualizmas, pasak jo, redukuoja žmogų į abstrakčią individualybę, be pašaukimo ar atsakomybės, taip ir kapitalizmas išaukštino pinigus ir šį paprastą mainų ženklą perkeitė į tai, ką vadiname pelnu, ir pelnas, bet ne žmogus, turi nenuginčijamą viršenybę.⁶⁶ Be to, kapitalizmas pakeitė darbo supratimą. Anksčiau žmogaus darbas ir socialinė

⁵⁹ *Ibid*, 228.

⁶⁰ Mounier, *Personalist Manifesto*, 85.

⁶¹ *Emmanuel Mounier i la tradició personalista* (Valencia: Universitat de Valencia Press, 2001), 118. Cituota iš Burgos, 71.

⁶² Burgos, 77.

⁶³ Mounier, *Personalizmas*, 81.

⁶⁴ *Ibid*, 83.

⁶⁵ Mounier, *Revolution personaliste et communautaire*, 29.

⁶⁶ *Ibid*, 92.

atsakomybė ėjo koja kojon, o su kapitalizmu pinigai tapo paprastu matematiniu kintamuoju.⁶⁷ Tai reiškia, kad asmuo tokioje kapitalistinėje ekonomikoje pats tampa vartojamas, jo darbas išnaudojamas gamybai, o ši pajungiama spekuliaciniam pelnui. Būtent tokią kapitalistinę ekonomiką dėl jos antihumanistinės pozicijos Mounier laiko „visiškai sugriauta ekonomika“.⁶⁸

Remdamasis šia kritika Mounier pateikia savo pasiūlymą dėl personalistinės ekonomikos arba tokios, kuri pasitarnautų žmogui. Tokioje ekonomikoje vyrautų darbo pirmenybė prieš kapitalą, kur darbas būtų laikomas asmenine veikla, o ekonomika būtų decentralizuota. Nepritardamas nei vienai iš vyraujančių ideologijų, kurios nemato asmens kaip vertybės, jis nori parodyti, kad įmanoma suderinti ekonominius ir politinius interesus nepažeidžiant žmogaus orumo. Tačiau įsivyravusiuose totalitaristiniuose režimuose matoma priešinga pozicija, nes čia valstybė, jos interesai ar konkrečios idėjos yra svarbiau už patį žmogų. Todėl nenuostabu, kad Mounier opozicija bet kokiam totalitarizmui buvo radikali. Tokioje sistemoje individas matomas tik įrankis, tarnaujantis kažkam didesniai: valstybei, rasei, žmonių masei ar kitoms panašioms abstrakcijoms. Be to, jam buvo atgrasūs tam tikri specifiniai ideologijų bruožai, kaip lyderio kultas, kai išaukštinamas vienas asmuo, arba anoniminių idealų, kaip tauta ar rasė, teiginiai.⁶⁹ Ypač Mounier buvo priešiškas fašizmui dėl jo nusistatymo asmens atžvilgiu. Jis pabrėžė, kad „Italų fašizmo antipersonalizmas yra radikalus“, o „fašizmas ir nacionalizmas savo doktriną grindžia socialine biologija, o ne asmeniu.“⁷⁰ Jis aiškina, jog tokiose ideologijose egzistuoja gilus pesimizmas žmogaus atžvilgiu, kuris yra fašizmo, kaip ir visų totalitarinių doktrinų nuo Niccolò Machiavelli ir Thomas Hobbes laikų, pagrindas. Tai reiškia, kad individas neišvengiamai linksta į atomizmą, nesaugumą ir netvarką.⁷¹ Iš esmės Mounier bando parodyti, kad totalitariniai režimai, neatsižvelgdami į oraus žmogaus sampratą, griauja visą pasaulio sistemą ir kursto žmonių neapykantą vienas kito atžvilgiu, kas veda į susvetimėjimą ir savanaudiškumą visuomenėje.

Tačiau nors filosofas kritikavo bet kokią totalitarizmą, jo pažiūros pristatomos kaip kairiosios, o nemažai komunizmo bruožų jam buvo priimtini.⁷² Dėl šios priežasties Mounier požiūris į marksizmą buvo labai sudėtingas. Filosofo samprotavimai svyravo tarp dviejų priešingų, bet vienodai stiprių tendencijų – potraukio marksistiniam judėjimui ir jo socialinėms idėjomis bei poreikio atmesti jo materializmą ir antropologiją.⁷³ Vis dėlto, darbuose netgi galima aptikti komunizmui simpatizuojančių teiginių: „Negalima ginčyti, kad marksistinės partijos, kad ir kokias kapitalines priekaištų jas būtų galima pareikšti, labai prisidėjo prie visuomenės organizacijos

⁶⁷ *Ibid.*, 93.

⁶⁸ *Ibid.*, 96.

⁶⁹ Burgos, 78.

⁷⁰ Mounier, *Manifeste au service du personnalisme*, 23.

⁷¹ *Ibid.*, 23.

⁷² SJ, Donald Wolf, „Emmanuel Mounier: A Catholic of the left“ *The Review of Politics*, 22, 3, (1960), 324-344.

⁷³ Burgos, 80.

intelekto ir pažangos.“⁷⁴ Tokį palankumą galima komentuoti iš tos pusės, jog komunistų radikalumas ir karingumas puikiai derėjo su jo veržlia dvasia, nutolusia nuo bet kokių kompromisų, o jų revoliucinis pobūdis bei priešinimasis turtingajai buržuazijai ir individualistams veikė ta pačia kryptimi. Be to, jį traukė komunizmo politinis efektyvumas ir intelektualinė jėga, tuo tarpu to laikotarpio socialistai šiuo atžvilgiu atrodė blankūs ir stokojantys idėjų.⁷⁵ Vis dėlto, nors keletas komunizmo idėjų atrodo tinkamos kairiųjų pusei savo priskiriančiam Mounier, tačiau marksizmo sistema nematė žmogaus kaip asmens, o tik kaip dalelę visumoje. Marksizmas, pasak jo, nekelia atskiros žmogaus, žmogaus kaip asmenybės, problemos, o tai primena, kad proletariato diktatūra yra tik laikina būtinybė ir kad „marksizmo galutinis revoliucijos tikslas – „asmens emancipacija“, „laisvės viešpatavimas“ ir valstybės išnykimas.“⁷⁶ Todėl, nepaisant tam tikrų jam patinkančių socialistinių komunizmo bruožų, Mounier buvo pasiryžęs stotis prieš tokią sistemą ir teigė, kad personalizmas yra vienintelis pagrindas sąžiningai ir efektyviai kovoti su marksizmu.⁷⁷

Be to, kaip praktikuojantis katalikas Mounier negalėjo neatkreipti dėmesio į ateistinę marksizmo ideologiją. Jis teigia, kad marksizmas atmeta amžinųjų tiesų ir vertybių egzistavimą. Tokia ideologija iš esmės atmeta ne tik krikščionybę ir tikėjimą Dievu, bet ir bet kokią dvasinio realizmo formą.⁷⁸ Religiją ir krikščionybę Mounier apskritai matė kaip žmogaus transcendencijos įkūnijimą. Jam buvo svarbu visuomenėje išlaikyti „gyvąją dvasią“.⁷⁹ Tokios dvasios nebuvimą jis sieja su esminiu žmonijos išlikimo klausimu. Jo manymu, krikščioniškas religijos vertybes tiesiog užima kitos – kolektyvo, pelno, partijos – ir tai tampa savotišku dievu.⁸⁰ Todėl komunistinis ateizmas jam yra didesnės problemos dalis, kuris gali būti siejamas su liberalizmo pelno ar individualumo išaukštinimu ar apskritai dvasinių vertybių nebuvimo momentu.

Atrodytų, kad akcentuojant esmines totalitaristinių sistemų problemas, išeitis iš tokios sistemos turėtų būti kitas valdymo būdas – demokratija. Orumas, pagarba žmogaus asmeniui, valstybės ribų nustatymas modernioje politinėje vaizduotėje paprastai ir siejamas su demokratine valstybės santvarka. Tačiau Mounier santykis su demokratija iš esmės yra konfliktiškas.

Pirma, Mounier mato demokratijos sąvoką kaip dviprasmę pačia savo esme, kadangi vienu aspektu tai gali reikšti valdymo formą, o kitu – santvarką, kuri grįsta masių spontaniškumu.⁸¹ Tuo Mounier nori parodyti, kad demokratija gali naudotis savo padėtimi ir šitaip pati santvarka gali patapti tironija. Antra, pasak jo, demokratija neišpildo savo pažadų, kadangi piliečiai negali pilnai įgyvendinti savo teisių demokratinėje valstybėje dėl realių ekonominių ir socialinių gyvenimo

⁷⁴ *Ibid*, 27.

⁷⁵ *Ibid*, 80.

⁷⁶ *Ibid*, 30.

⁷⁷ Mounier, *Manifeste au service du personnalisme*, 26.

⁷⁸ *Ibid*, 30.

⁷⁹ Mounier, *Personalizmas*, 243.

⁸⁰ *Ibid*, 244.

⁸¹ *Ibid*, 229.

sąlygų. Taigi, demokratinės valstybės skelbiamos laisvės ir lygybės idėjos realiame pasaulyje įgauna iškreiptą vaizdą – čia vyrauja didžiulė nelygybė, žmonių nepasitenkinimas ir laisvės apribojimai.⁸² Todėl, nepasitenkindamas liberaliosios demokratijos veikimu, filosofas pasiūlo išeitį ir paskutiniame ir vadinamame rimčiausiame savo darbe „Personalizmas“ 1949 metais teigia, kad demokratiją reikia atnaujinti ir „reorganizuoti“ ir pristato personalistinę ekonominės demokratijos alternatyvą, kadangi parlamentinė valstybė, pasak jo, „jau viso labo tik atgyvena“.⁸³

Tokioje personalistinėje demokratijoje pirmoje vietoje būtų statomas dvasinis asmuo. Antroje – „visų prigimtinių visuomenių, sudarančių tautą“⁸⁴, galios ir papročiai.⁸⁵ Tokia demokratija būtų grindžiama autonominių grupių visuomenėmis, kurios pačios efektyviai savo srityse vykdo savo veiklas ir turi savivaldą. Iš esmės tai reikštų valdžios decentralizavimą ir politinės tvarkos personalizavimą.⁸⁶ Tačiau Mounier priduria, jog konkretus tokios personalistinės demokratijos įgyvendinimas įmanomas tik nedidelėje politinėje bendruomenėje. Didesnės tautos tai gali įgyvendinti nebent pasidalijusios galias, pasitelkdamos federalizmą ar subsidiarumo principą. Šitaip tokioje sistemoje keičiasi ir valstybės vaidmuo, jis tampa gerokai apribotas. Mounier pristato, kad valstybė čia daugiau lieka kaip tokio proceso koordinatorė, įgyvendina teismo sprendimus arba tampa išoriniu tautos atstovu kaip priemone prieš piktnaudžiavimą valdžia žemesniuose lygmenyse.⁸⁷ Apskritai toks požiūris gali būti susijęs su tuo, jog Mounier matė valstybę kaip antraeilį veikėją, lyginant su personalizmu. Jam politika neatrodo kaip galutinis tikslas žmonių pilnatvei ir tautos gyvavimui užtikrinti, o valstybės pagrindinė užduotis, jo manymu, yra užtikrinti gerus institucinius teisinius elementus, kurie padėtų asmenybės skleidimuisi.⁸⁸

Šitaip atsiranda gana aiški Mounier pozicija politikos klausimu. Nors samprotavimui apie politiką jis ir skiria nemažai dėmesio, tai nėra jo pagrindinis tikslas. Jo pagrindinis tikslas – žmogaus asmenybės orumo užtikrinimas, jos giliausios veiklos ir prasmingo buvimo realizavimas. Tačiau politiką šioje vietoje Mounier mato kaip svarbų elementą, pasireiškiantį beveik visose asmens gyvenimo srityse, tačiau ne kaip pagrindinis žmogaus gyvenimo variklis, o tik kaip įrankis, kurį pasitelkdamas asmuo gyvena visuomenėje ir tvarko institucinius bei teisinius reikalus. Visgi, nors Mounier mano, kad tikrąjį žmogaus asmenį gali pažinti tik Dievas, tačiau bendruomenė yra neišvengiama žmogaus dalis, todėl labai svarbu atkreipti dėmesį į žmogaus santykį su kitais, kurie turėtų kartu kurti geresnę visuomenę. Šiam tikslui pasiekti reikia darnios politikos sistemos, kuri

⁸² *Ibid.*, 229.

⁸³ *Ibid.*, 232.

⁸⁴ Tiesioginis vertimas siejasi su tauta, tačiau Mounier neturi omeny konkrečios, pavyzdžiui, prancūzų tautos apibrėžimo, jam tai daugiau kaip pilietinė bendruomenė apskritai.

⁸⁵ Emmanuel Mounier, *Personalist Manifesto*, cituota iš SJ, Donald Wolf. „Emmanuel Mounier: A Catholic of the left.“ *The Review of Politics* 22.3 (1960): 324-344.

⁸⁶ Wolf, 328.

⁸⁷ Mounier, *Oeuvres: Tome I, (1931-1939)*, (Paris: Seuil, 1961), 615, cituota iš: Deweer, 117.

⁸⁸ Mounier, *Personalizmas*, 227.

gerbtų asmenį kaip orų ir pripažintų jo ypatingą vietą bendruomenėje, tačiau to nėra pasaulį užvaldžiusiose ideologijose – liberalizme, kuriame įsivyravęs individualizmas ir žmonių tarpusavio susvetimėjimas, kapitalizme, kaip svarbiausią dalyką matantį pinigus, fašizme, žmogų pajungiantį valstybei, ir komunizme, kur žmogus yra tik masės dalis. Dabartinė liberalioji demokratija taip pat nėra tobula, todėl vienintelė išeitis Mounier atrodo personalistinė politinės ir ekonominės demokratijos sistema, kurią plėtoja atsiremdamas į krikščionišką asmens sampratą.

1.3 Jacques Maritain politinio personalizmo elementai

Jacques Maritain laikomas XX amžiaus katalikiškos socialinės ir politinės minties „vedliu“. Užaugęs kaip netikintis ir tik dvidešimt ketverių atsivertęs į katalikybę, jis ilgainiui tapo vienu svarbiausių krikščioniškosios demokratijos ir Vatikano II Susirinkimo intelektualų.⁸⁹ Maritain žinomas kaip vienas didžiausių tomistų, tačiau, pasak Juozo Girniaus, jo tomistinė pakraipa nėra tik Tomo Akviniečio doktrinų atkartojimas, bet veikiau originalus tų idėjų plėtojimas beveik visose filosofijos srityse.⁹⁰ Maritain filosofija taip pat laikoma vienas geriausių Leono XIII enciklikos „Aeterni Patris“ įgyvendinimų, kuria popiežius skatino atnaujinti tomizmą. Tai lėmė, kad Maritain taip pat prisidėjo prie daugelio tuometinių Bažnyčios pasiekimų.⁹¹

Kaip ir minėta, savo filosofijoje Maritain beveik visur rėmėsi tomizmu, o jo personalizmas gali būti apibūdinamas kaip „tomistinis personalizmas“.⁹² Vienas svarbiausių elementų, kuriuos pabrėžia Maritain kalbėdamas apie asmenį, yra jo panašumas į Dievą. Būtent šį žmogaus bruožą Maritain išskiria teigdamas, kad jis implikuoja žmogaus orumą.⁹³ Dievas taip pat laikomas suvereniu Asmenybe, kurios egzistenciją sudaro „superegistencija“. Tai pasimato per mąstymą ir Dievo teikiamą meilę savo kūriniais. Asmuo turi santykį su Dievu, o tai pasireiškia per jo dvasinį gyvenimą. Maritain pabrėžia, kad šis santykis implikuoja asmens laisvę ir nepriklausomybę.⁹⁴ Tai pabrėždamas Maritain parodo išskirtinį žmogaus kaip asmens būvį būtent dėl jo santykio su Dievu. Dėl šios priežasties pasimato visos žmogaus savybės, kurios skiria jį nuo kitų gyvų būtybių. Todėl Maritain išryškina dvi žmogaus puses.

Remdamasis tomistiniu personalizmu, Maritain atskiria individą ir asmenį. Šis skirtumas reiškia, kad žmogus egzistuoja tarp dviejų skirtingų polių – vienas yra materialus, vadinamas individualiu, o kitas yra dvasinis – asmenybės polis.⁹⁵ Į individualizmą Maritain žvelgia kritiškai,

⁸⁹ Deweer, *The political theory of personalism*, 110.

⁹⁰ Girnius, *Maritainui mirus*.

⁹¹ Burgos, 44.

⁹² Williams and Bengtsson, *Personalism*.

⁹³ Jacques Maritain „The person and the common good“ *The Review of politics*, 8,4, (1946), 419-455.

⁹⁴ *Ibid*, 433.

⁹⁵ *Ibid*, 429.

kadangi jis reiškia tam tikrą nedalomą žmogaus būseną, kai kiekvienas save pozicionuoja kaip atskirą nuo kitų būtybių, tad toks individualumas yra priešingas bendrumo būsenai.⁹⁶ Maritain pabrėžia, kad kaip individas kiekvienas iš mūsų yra tik rūšies fragmentas, visatos dalis, taškas milžiniškame kosminių, etninių, istorinių jėgų ir įtakų tinkle ir saistomas jo dėsnių. Tai reiškia, kad kiekvienam iš mūsų galioja fizinio pasaulio determinizmas. Nepaisant to, kiekvienas iš mūsų taip pat turi kitą, dvasinį asmens polį, kuris nėra, pasak Maritain, „valdomas žvaigždžių“.⁹⁷ Dvasinė žmogaus pusė yra be galo svarbi Maritain personalistinei minčiai. Jis teigia, kad būtent nuo šios žmogaus asmens dalies priklauso visa jo būtis.⁹⁸ Jis nori parodyti, jog ši žmogaus dalis nurodo prasmės įtvirtinimą šiame pasaulyje, tai leidžia jam egzistuoti pilnai, atskleisti savo pašaukimą. Vis dėlto, filosofas pabrėžia, kad žmogus yra abiejų polių bendrumas, t.y. jam reikia ir individualiosios, ir asmenybinės pusės.⁹⁹ Abu žmogaus poliai leidžia jam egzistuoti pasaulyje, patenkinti ir fizinius, ir dvasinius poreikius bei tai daryti būnant tarp kitų žmonių.

Remiatis tuo Maritain teigia, kad asmuo natūraliai linkęs bendrauti. Tai reiškia, kad žmonių visuomenė visų pirma yra asmenų visuomenė,¹⁰⁰ taigi asmeniui narystė visuomenėje yra labai reikalinga. Priklausymas visuomenei tenkina abejas žmogaus polio puses – tiek dvasinę, tiek individualiąją. Vien individualistinių interesų patenkinimas neduoda jokios naudos, reikia bendruomenės, kurioje būtų prisidedama prie bendro materialinio ir moralinio gėrio. Tai teigdamas, Maritain referuoja į Aristotelio teiginį apie žmogų kaip politinį gyvūną. Jis pritaria šiam teiginiui ir priduria, jog taip, žmogus yra politinis gyvūnas, bet taip pat jis yra ir racionalus gyvūnas, todėl žmogų svarbu ugdyti, lavinti jo charakterį ir edukuoti, o tai geriausia daryti būnant bendruomenėje.¹⁰¹ Tačiau nors Maritain, kaip ir Mounier, atkreipia dėmesį į bendruomenę, tačiau jis mato ją šiek tiek kitaip nei Mounier. Mounier bendruomenė buvo pagrindinis aspektas, iš kurio ir kilo jo personalizmas, todėl jis buvo toks priešiškas individualizmui, nes šis eina visiškai priešinga kryptimi. Maritain bendruomenė svarbi tiek, kiek ji pasitarnauja asmeniui. Visgi jis sutinka, jog asmuo yra socialus, todėl bendruomenė jam yra svarbi. Atsispirdamas nuo bendruomenės jis plėtojo ir bendrojo gėrio sampratą.

Maritain politiką laikė neotomistine prasme praktinės išminties reikalu, tarnaujančiu *bonum commune*.¹⁰² Jo politinio personalizmo viziją sudarė trijų terminų formulė: individas – asmuo – bendrasis gėris.¹⁰³ Individo ir asmens samprata jau yra aprašyta anksčiau, todėl reikėtų suprasti, ką Maritain turėjo omenyje plėtodamas bendrojo gėrio sampratą. Bendrasis gėris, pasak jo, tai politinė

⁹⁶ *Ibid*, 430.

⁹⁷ *Ibid*, 431.

⁹⁸ *Ibid*, 431.

⁹⁹ *Ibid*, 434.

¹⁰⁰ *Ibid*, 435.

¹⁰¹ *Ibid*, 436.

¹⁰² Deweer, 112.

¹⁰³ Burgos, 41.

visuma, kuri apima tiek formalius institucinius, tiek gilesnius moralinius veiksmus. Iš vienos pusės, tai pagrindiniai viešieji poreikiai ir paslaugos, reikalingi patenkinti žmogaus materialinius poreikius, tačiau iš kitos pusės tai taip pat ir papročiai bei tradicijos, kuriuos užtikrina teisingi įstatymai, geros institucijos, gerbiančios tautos ir istorijos paveldą.¹⁰⁴ Visa ši bendrojo gėrio visuma skatina pilietinės sąmonės dorybių ugdymą. Bendrojo gėrio samprata užtikrina efektyvias teises, materialinę ir dvasinę gerovę bei laisvės aspektus politikoje. Šie dalykai tam tikru mastu yra bendri ir taip grįžta į kiekvieną visuomenės narį, padėdami jam tobulinti savo gyvenimą ir asmens laisvę.¹⁰⁵ Iš esmės šis bendrojo gėrio principas, kylantis iš asmens sampratos bei jo santykio su bendruomene, nurodo ir realių politinių sistemų trūkumus.

Maritain teigia, kad naujaisiais laikais buvo bandoma civilizacijos ir žemiškosios bendruomenės gyvenimą grįsti vien tik protu, atskirtu nuo religijos ir Evangelijos.¹⁰⁶ Taip atsitiko ir su liberaliąja demokratija. Ši, pasak jo, norėjo būti visiškai neutrali. Tačiau Maritain teigia, kad būtent šiame liberalų akcentuojamame neutralume ir slėpėjo demokratijos nesėkmės. Tai komentuodamas Maritain teigė, jog: „Krikščionybės įkvėpta civilizacija žino, kad pasaulis baigė su neutralumu. Norėdamos ar nenorėdamos, valstybės privalės rinktis už arba prieš Evangeliją. Jas formuos arba totalitarinė, arba krikščioniškoji dvasia.“¹⁰⁷ Kitaip sakant, liberalioji demokratija, norėdama būti neutrali ir stengdamasi užtikrinti neutralias teises ir laisves, iš tiesų pati pasėjo totalitarizmo sėklą. Maritain nori parodyti, kad neturint dvasinės atramos, nebežinant kokiomis vertybėmis vadovautis, liberalioji demokratija pasmerkė save žlugimui. Todėl iš esmės esminė liberalių demokratijų nepasisekimo priežastis yra dvasinio pobūdžio. Ji slepiasi demokratijų vidiniam nesupratime, kad neutralumas negali būti geros santvarkos garantas, o moderniosios Europos demokratijos tapo to pasekmė. Maritain stengiasi parodyti, kad demokratijos pats svarbiausias principas yra atėjęs iš Evangeliškos inspiracijos, tai yra meilės artimui kaip darnaus bendruomeninio gyvenimo užtikrinimo. Be to, pasak Maritain, demokratijos negali išsilaikyti.¹⁰⁸ Suprasdamas liberaliosios demokratijos problemas, Maritain stengėsi parodyti, kad demokratija turi semtis įkvėpimo būtent iš krikščionybės, kad šios dvi ašys supras viena kitą ir gebės bendradarbiauti.¹⁰⁹ Jei taip įvyks, demokratija įžengs į kitą istorijos etapą atsinaujinusi, pakankamai protinga ir gyvybinga, neignoruos religijos, kaip tai darė buržuazinė XIX amžiaus visuomenė, ir taip atsiras atsinaujinusi pliuralistinio tipo personalistinė demokratija.¹¹⁰

¹⁰⁴ Maritain, *The person and the common good*, 438.

¹⁰⁵ *Ibid*, 439.

¹⁰⁶ Jacques Maritain, *Man and the State* (Washington D.C.: CUA Press, 1998), 108.

¹⁰⁷ *Ibid*, 160.

¹⁰⁸ *Ibid*, 18.

¹⁰⁹ Jacques Maritain „Krikščionybė ir demokratija“ *Tėvynės sargas*, 1, (1947-1948), 14-23.

¹¹⁰ *Ibid*, 109.

Visgi kalbėdamas apie krikščionybę kaip demokratijos variklį, jis neturi omeny tikėjimo primetimo visiems. Jis pripažįsta, kad žmogus turi laisvą valią pasirinkti, o tikėjimą demokratijos užtikrinimui jis mato ne kaip religinį tikėjimą, o daugiau kaip pasaulietinį arba pilietinį tikėjimą.¹¹¹ Būtent toks tikėjimas būtų lyg paskatinimas atkreipti dėmesį į kitą asmenį, laikytis demokratijos skelbiamų tiesų ir laisvių bei bendrojo gėrio principų, iš to atsirastų ir atsinaujinusi demokratija: „Tikra demokratija reiškia esminį protų ir valių susitarimą dėl bendro gyvenimo pagrindų; ji suvokia save ir savo principus, turi gebėti ginti ir propaguoti savo socialinio ir politinio gyvenimo sampratą, ji turi nešti savyje bendražmogiškąjį tikėjimą, laisvės tikėjimą.“¹¹²

Taigi, Maritain kritika liberaliajai demokratijai iš esmės yra susijusi su jo noru ir pastangomis demokratiją atnaujinti ir pasiūlyti geresnį jos įgyvendinimo projektą, todėl ir stengėsi suderinti demokratiją su krikščionyste, o asmens iškėlimas tampa tokios demokratijos garantu. Asmuo turi pašaukimą, kuris, nors ir peržengia politikos ribas, tačiau kartu ir remiasi politika. Taip yra todėl, nes politika yra sistemoje, kurioje žmogus plėtoja savo asmeninį pašaukimą. Todėl Maritain personalistinė demokratijos samprata yra humanistinė ir krikščioniška tuo pat metu, nes ji suteikia savarankišką reikšmę politikai, o krikščionis, kaip pilietis, galiausiai turi vertinti politiką atsižvelgdamas į savo galutinius tikslus – siekti asmens laisvės, tobulėjimo ir visuomenės gerovės.¹¹³

Taigi, Maritain plėtojama politinė mintis gana aiškiai apibrėžta – krikščionišką oraus asmens sampratą matydamas kaip pagrindinį atramos tašką, jis plėtoja kitus argumentus. Maritain stengėsi parodyti, kad valstybės ir piliečio santykiai turi būti grindžiami bendrojo gėrio principu, be to, jis tikėjo demokratijos atsinaujinimu, tačiau tam turėjo aiškią poziciją – krikščionybė yra vienintelis darnios, gerai veikiančios demokratijos garantas, todėl demokratija ir turėtų būti personalistinė. Iš esmės lyginant Mounier ir Maritain matoma panaši jų pozicija tiek asmens sampratos ir bendruomenės svarbos klausimu, tiek liberalizmo ydų matymo kontekste. Tačiau išsamiau įsigilinus į šių autorių mintis galima pastebėti, kad Mounier buvo griežtesnis ir radikalesnis. Maritain tvirtai tikėjo demokratijos atsinaujinimu, jis stengėsi suderinti šiuolaikinę visuomenę ir krikščionybę, bendruomenė jam buvo svarbi bendrojo gėrio principui užtikrinti, o į asmenį žvelgė iš tomistinės perspektyvos. Tuo tarpu Mounier bendruomenę matė kaip esminį personalizmo elementą, liberaliajai demokratijai skyrė daugiau kritikos, o į liberalizmą žvelgė kaip į didžiausią blogį ir matė poreikį tokią sistemą pertvarkyti iš esmės.

¹¹¹ Maritain, *Man and the state*, 110.

¹¹² *Ibid*, 110.

¹¹³ Deweer, 114.

Turint omenyje, kad šie filosofai padarė daug įtakos tuometiniame Vakarų pasaulio kontekste, norisi klausti, kokią poziciją šiais klausimais galėjo palaikyti Lietuvos politinės minties atstovai, išskirtinai vienas pagrindinių iš jų Antanas Maceina. Į tai bus gilinamasi sekančiame skyriuje.

2. Antanas Maceina ir jo politinės personalistinės minties apraiškos

2.1 Antanas Maceina personalizmo judėjimo erdvėje

Antanas Maceina – savo epochos krikščioniškos minties pirmeivis, todėl nenuostabu, kad jo filosofijoje didelis dėmesys buvo skiriamas asmens svarbai. Tai labiau matosi jo egzilio kūryboje, tačiau yra apraiškų ir ankstesniuose filosofo tekstuose. Šią minties kryptį analizuodami Maceiną pastebi ir kiti autoriai. Pavyzdžiui, Valdas Pruskus užsimena, jog Antano Maceinos filosofinė samprata buvo personalistinė žmogaus ir visuomenės, kai atsižvelgiama į žmogaus asmenybę kaip dvasinę būtybę, kuri kurdama realizuoja save.¹¹⁴ Nagrinėjant jo veikalą „Asmuo – individas ir istorija“ Sigita Žemaitytė užsimena, jog Maceina asmenį išskiria kaip vienkartinį, unikalų, negalintį pasikartoti kitame¹¹⁵, o neseniai išėjusioje knygoje „Politika ir moralė“ vienas iš jos autorių Alvydas Jokubaitis teigia, kad asmens nagrinėjimo plotmėje Maceina tarp lietuvių neturi sau lygių bei turi išvystytą stiprią asmens ontologijos koncepciją.¹¹⁶

Maceinos gvildenamas personalistines idėjas galima pamatyti daugelyje jo darbų, pradedant nuo ankstesniųjų. Pavyzdžiui, programiniame tekste „Į organiškos valstybės kūrybą“ (1936), kurios vienas pagrindinių autorių Maceina buvo, teigiama: „Organinės valstybės koncepcija, nesutikdama nei su individualistine liberalizmo, nei su kolektyvistine autoritetizmo teze, atskiro žmogaus ir valstybės santykius grindžia *personalistiniu principu*.“¹¹⁷ Taip pat 1939 m. straipsnyje „Tai, kas mus jungia“ filosofas pabrėžia, jog: „Žmogaus asmenybė yra aukščiausia ir absoliutinė vertybė. Ji yra pati sau tikslas, ji niekadoms niekam negali būti priemone, ji yra visatos gyvenimo siekinys ir visatos tendencijų realizavimasis aukščiausiu laipsniu.“¹¹⁸ Vėlesniuose Maceinos darbuose asmens svarba dar labiau išryškėjo. „Jobo dramoje“ paties autoriaus žodžiais, bandoma duoti „teistinio egzistencializmo pamatus“¹¹⁹ ir teigiama, jog žmogus Dievą šlovina todėl, kad jis ne šiaip daiktas, gyvulys ar kokia kita būtybė, bet būtent todėl, jog jis yra asmuo. Tuo pačiu būdu ir Dievas gauna šlovę, nes yra Asmuo.¹²⁰ „Saulės giesmėje“ asmuo taip pat išskiriamas kaip: „nelygstama vertybė, aukštesnė už bet kokią bendruomenę.“ Taigi, dar kartą reflektuojamas žmogaus asmens klausimas.

¹¹⁴ Pruskus, *Jaunosios kartos katalikų intelektualų pažiūros į kapitalizmą ir socializmą tarpukario Lietuvoje Problemos*, 36.

¹¹⁵ Žemaitytė, 147.

¹¹⁶ Jokubaitis, *Antano Maceinos personalizmas*, 202.

¹¹⁷ Maceina, *Individas-asmuo ir valstybė*, 38.

¹¹⁸ Antanas Maceina, „Tai, kas mus jungia“ *Lietuvos žinios*, 135, 37. (1939)

¹¹⁹ Antanas Maceina, „Jobo drama“, kn. *Antanas Maceina: Raštai III*, (Vilnius: Mintis, 1990), 423.

¹²⁰ *Ibid*, 562.

Galiausiai, personalizmo principai ryškiai atsispindi 1958 metų išeivijos lietuvių katalikų intelektualų deklaracijoje „Į pilnutinę demokratiją“, kur skelbiama asmens pirmenybė valstybėje.¹²¹

Apskritai, Maceinos pasirinkimas plėtoti personalizmą iš esmės nestebina, turint omeny jo pažiūroms įtaką turėjusius autorius, tarp kurių galima paminėti – Nikolaj Berdiajev, Leoną XIII, Martin Buber, Mounier, Maritain – dažnai galima aptikti Maceiną šiuos autorius cituojant ar perfrazuojant, kurie pristatomi tarp žymiausių personalizmo atstovų.¹²²

Suprantant to meto personalistinio judėjimo svarbą bei atkreipiant dėmesį į išskirtų prancūzų personalistų – Mounier ir Maritain – plėtojamus pagrindinius personalistinės minties aspektus, bus stengiamasi suprasti, kokią personalistinę mintį plėtojo ir pats Maceina ir kelti klausimą, kuo šis Lietuvos filosofas gali nustebinti personalistinio judėjimo kontekste.

2.2. Asmens koncepcija

Personalistai Mounier bei Maritain stengėsi plėtoti ir politines idėjas pasitelkdami krikščionišką asmens orumo koncepciją. Mounier manė, kad tikrasis asmuo atsiskleidžia tik santykiyje su Dievu, o kadangi kiekvienas žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą, todėl yra pašauktas per tą panašumą skelbti Kristaus meilę savo personaline būtimi. Maritain pabrėžė dvasinės asmens pusės pranašumą ir jo polinkį į Dievą bei skyrė žmogų kaip turintį dvasinę ir gamtiškąją pradžią. Žmogaus dvasinė būseną išskiria jį iš kitų gyvų būtybių ir todėl asmuo matomas kaip ori ir nepakartojama būtybė, kuri turėtų siekti Dievo karalystės, o žemiškajame gyvenime būti pagrindinis tikslas.

Antanas Maceina taip pat skyrė dėmesį asmens būčiai, tačiau nebandė pateikti vientiso asmens apibrėžimo. Šis dėmesys matomas Maceinos išeivijos tekstuose, štai „Didžiajame Inkvizitoriuje“ Maceina rašo, jog: „Žmogus negali sutikti su reliatyvumu ir svetimumu, nes jis yra asmuo, vadinasi, visiškai originalus, nepakartojamas Aš.“¹²³ Na, o „Asmuo ir istorija“ Maceina traktuoja asmenį kaip vienartinį ir unikalų bei pabrėžia jo ypatingą santykį su istorija.¹²⁴ Apskritai, asmens klausimą filosofas laiko „sunkiausiu žmogaus filosofijos klausimu“,¹²⁵ bet būtent todėl šis klausimas ir tampa toks aktualus. Jis teigia, kad visi žmonės turi bendrą prigimtį, tačiau kiekvieno žmogaus asmuo yra atskiras, vienintelis ir nepakartojamas. Niekada nėra jokio kito tokio paties

¹²¹ „Į pilnutinę demokratiją“, kn. *Lietuva, kurios nebuvo: pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*, sud. Kęstutis Girmius, Algimantas Jankauskas ir Laurynas Peluritis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), 422.

¹²² Pavyzdžiui, XII Socialinės ir Politinės filosofijos tome galima aptikti Maceiną cituojant Maritain (403-408, 422, 665); Leoną XIII (63, 64, 68, 69, 119, 136, 138, 173-175, 191, 192, 210, 241, 245, 593); Mounier (572); III tome – Buber (31); I tome – Berdiajev (6, 12, 28, 53, 55—61, 66, 88, 116—118, 141, 165), bei kitus.

¹²³ Antanas Maceina „Didysis inkvizitorius“, kn. *Antanas Maceina, Raštai III* (Vilnius: Mintis, 1990), 119.

¹²⁴ Žemaitytė, *Asmuo, tauta ir istorija egziliniuose Antano Maceinos galvojojimuose*, 147.

¹²⁵ Maceina, *Asmuo ir istorija*, 326.

asmens, todėl ir negalima apibrėžti, kas yra asmuo. Galima nebent kalbėti apie tai, ką jis turi, tačiau jis pats nėra tai, t.y. asmuo nėra nei kūnas, jausmai, nei tik protas ar panašiai. Asmuo yra vientisas, todėl apie jį reikia galvoti ontologiškai, išskiriant jį iš jį supančios aplinkos.¹²⁶

Visgi, nors Maceina ir nebando pateikti vientiso asmens apibrėžimo, apie asmenį bendrai jis mąsto panašiai kaip Mounier ir Maritain pabrėždamas išskirtinį žmogaus santykį su Dievu, tačiau pagilina šį elementą pristatydamas gyvenimą pagal Dievo valią kaip pagrindinį žmogaus tikslą.

Pagrindiniu asmens siekiu Maceina laiko šventumą. Žmogus, pasak Maceinos, gali būti šventas aukščiausia prasme. Tai reiškia, kad žmogus turi to siekti, kadangi jokios kitos žmogaus savybės – nei jo rasė, nei gabumai ar pasiekimai neprilygsta tikslui būti kuo doresniam.¹²⁷ Apskritai, Maceina visą asmens būtį stato ant artėjimo arba tolumo nuo Dievo.¹²⁸ Tikėjimas į Dievą yra žmogaus prigimtyje ir per tai atsiranda žmogaus kaip asmens buvimas kuris, pagal Maceiną, „yra tikra prasme žmogiškasis buvimas“.¹²⁹ Tuo Maceina nori parodyti, kad žmogus tampa asmeniu „Dievo šviesoje“.¹³⁰ Jam Dievo teigimas sykiu yra ir pats asmens teigimas.¹³¹

Šioje vietoje atsiskleidžia Maceinos personalizmo teleologiškumas. Žmogaus prasmės klausimas yra labai susijęs su tuo, kiek jis sugeba egzistenciškai sąveikauti su Dievu. Pasak Maceinos, žmogus yra nukreiptas į Dievą ir viskas, kas vyksta žemėje, vienu ar kitu būdu vis dėlto yra pirmiausia turėtų būti žingsnis dievop. Šitaip jis ir atskiria krikščioniškąjį egzistencializmą nuo įprasto egzistencializmo, kadangi jam: „Tikras egzistencinis mąstymas yra visados mąstymas transcendencijos akivaizdoje.“¹³² Toks Maceinos personalizmas yra aiškiai surištas su jo religiniu asmens tikslo matymu. Tuo tarpu, Mounier bei Maritain, nors taip pat pabrėžia asmens bei Dievo santykį, tačiau apsiriboja nuostata, kad žmogus jau yra Dievo paveikslas, kuris turi veikti pasaulyje ir visuomenėje. Tuo tarpu, atrodo, kad Maceina tai parodo kaip asmens tikslą – žmogus turi stengtis, kopti link Dievo, tam jo egzistencija ir skirta.

Visgi, nepaisant šio svarbaus skirtumo, galima brėžti ir daug paralelių žmogaus asmens koncepcijoje su prancūzų autoriais. Maceinos mintyje pasikartoja tomistinis Maritain žmogaus skirstymas į du polius – dvasinį asmens ir materialųjį individo. Analizuodamas žmogų iš šios pusės pasimato ir kaip Maceina mato žmogaus santykį su valstybe. Pasak Maceinos, santykį su valstybe pirmiausia turi individas. Kaip individas žmogus yra visų pirma rūšies dalis. Rūšis yra gamtos dalis, o valstybę jis laiko aukščiausia sritimi gamtiniame gyvenime.¹³³ Tuo tarpu, žmogus kaip asmuo

¹²⁶ *Ibid*, 328.

¹²⁷ Antanas Maceina „Dievas ir žmogus“, kn. *Antanas Maceina: Raštai X*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis, 2005), 14.

¹²⁸ Maceina, *Jobo drama*, 427.

¹²⁹ *Ibid*, 424.

¹³⁰ Maceina, *Dievas ir žmogus*, 25.

¹³¹ Maceina, *Jobo drama*, 431.

¹³² Maceina, *Jobo drama*, 488.

¹³³ Maceina, *Individas-asmuo ir valstybė*, 40.

priklauso dvasinei sričiai, kuri yra nepriklausoma nuo valstybės ir pati yra aukščiausia vertybė. Taigi, gamtinėje sferoje individas yra palenktas valstybei žvelgiant iš visuomeninės kategorijos. Tačiau nors valstybė čia yra svarbi, tai yra žvelgiant tik į jo veiksmus, jo gamtinį pradą ir tai, kaip jis įsilieja į visuomeninę kategoriją. Tačiau dvasinėje srityje valstybė neturi jokios galios.¹³⁴ Vėliau jis darė kitokią žmogaus skirtį ir teigė, kad: „Kiekvienas žmogus yra asmuo, bet ne kiekvienas žmogus yra asmenybė.“¹³⁵ Žmonių tarpusavio santykiai, pasak jo, apskritai žmones liečia ne kaip asmenis, o daugiau kaip asmenybes. Būdamas asmenybe žmogus išsiskleidžia, parodo tam tikrus savo gabumus bei gebėjimą bendrauti su kitais. Tačiau nesvarbu, ar asmuo yra asmenybė, ar ne, visi asmenys yra lygūs, todėl jie turi lygias teises, o jų buvimas matuojamas ne pagal jų veiklas ar gabumus, bet per tai, kad žmogus yra asmuo.¹³⁶

Tai aptariant galima į Maceiną žvelgti iš dviejų pusių – į jaunąjį ir vėlyvąjį. Ankstyvajam Maceinai viena svarbiausių filosofijos disciplinų buvo kultūros filosofija. Kultūrą Maceina mato kaip žmogiškąją kūrybą, o ši jam žmogaus gyvenime yra svarbi vienodai kaip ir pati žmogaus būtis.¹³⁷ Tiesa, net ir ankstesniuose savo tekstuose žmogaus kūrybą Maceina sieja su Dievu sakydamas, kad ji ypatinga dar ir dėl to, kad tai yra „atbaigiamoji Dievo kūryba“.¹³⁸ Tačiau vis vien, asmuo ir kultūra yra du neatskiriami aspektai, labai svarbūs žmogaus būčiai ir neatskiriama Maceinos filosofijos dalis. „Giliausias kultūros pagrindas yra antropologinis“,¹³⁹ teigė Maceina, o pagrindinis kultūros kūrėjas jam yra žmogaus asmuo, todėl kultūra Maceinai ir yra laimėjimas, nes ji yra žmogiškosios asmenybės išdava.¹⁴⁰ Panašu, kad būtent kūrybos ir asmens kaip kultūros palaikytojo bruožas yra Maceinos išskirtinumas lyginant su Mounier ir Maritain. Jie tiek daug dėmesio kūrybai, kaip išskirtiniam asmens bruožui, neskyrė.

Atsispiriant nuo Maceinos asmens koncepcijos galima teigti, kad Maceinai svarbiau asmens kūrybos klausimas bei tarnystė Dievui, nei politinis asmens gyvenimas. Todėl svarbu paminėti, jog dauguma darbų, kurie giliai nagrinėja asmens klausimą, yra susieti daugiau ne su politiniais, bet su metafiziniais bei kultūrinės filosofijos samprotavimais. Ne veltui Jokubaitis yra jį pavadinęs silpnu politikos filosofu, nes savo darbuose jis politiką buvo nustūmęs į antrąją vietą.¹⁴¹ Tas pats yra ir kalbant apie jo personalizmą. Matoma, kad daugiausia dėmesio asmens ontologijai nagrinėti jis skyrė ne politiniuose darbuose, o daugiau teologiniuose bei kultūriniuose. Tai jį išskiria nuo minėtų prancūzų autorių, kurie ir yra žinomi dėl stiprios politinės filosofijos, kurią gvildeno pasitelkdami

¹³⁴ Maceina, *Individas-asmuo ir valstybė*, 47.

¹³⁵ Maceina, *Asmuo ir istorija*, 329.

¹³⁶ *Ibid*, 329.

¹³⁷ Maceina, *Kultūros filosofija*, 126.

¹³⁸ *Ibid*, 164.

¹³⁹ Antanas Maceina, „Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra“, kn. *Antanas Maceina: Raštai I* (Vilnius: Mintis, 1991), 402.

¹⁴⁰ *Ibid*, 403.

¹⁴¹ Jokubaitis, *Stasys Šalkauskis ir Antanas Maceina kaip politikos filosofai*, 20.

personalizmo principą. Maceina, šiuo atveju, daug kur politiniuose darbuose remiasi personalizmo principu, tačiau pats personalizmas yra kitoks, jis daugiau kultūrinis, kadangi Maceina kūrybą matė kaip asmens iškėlimą aukščiausiu laipsniu, jam tai apskritai – metafizinis žmogaus pašaukimas.¹⁴² Taigi, ne politika yra tai, kas svarbiausia asmeniui žvelgiant iš jo perspektyvos, o kūryba, kultūra bei Dievas.

Šitaip pabrėžiama žmogaus asmens vertė atskiriant jį nuo politinių įsipareigojimų ar statuso visuomenėje. Žmogaus samprata Maceinos mintyje giliai susijusi su jo plėtojama religine filosofija ir žmogaus, kaip asmens, didžiausio egzistencijos siekio atskleisti tarnauti Dievui. Be to, asmens koncepcija Maceinai svarbi dar ir dėl to, nes asmuo yra kultūros kūrėjas, kuri, ypač ankstyvajam Maceinai, buvo vienas pagrindinių samprotavimų. Tačiau tiek kultūrinėje plotmėje, tiek religijoje, žmogus neišvengiamai atsiranda bendruomenėje. Todėl svarbu pažvelgti, kaip reflektuojama bendruomenė Maceinos personalistinėje mintyje.

2.3 Asmuo ir bendruomenė.

Kaip vieną svarbiausių elementų asmens gyvenime Mounier ir Maritain išskyrė bendruomenę. Tai ypač pabrėžė Mounier ir todėl jo personalistinė koncepcija yra vadinama „bendruomenine“. Mounier norėjo parodyti, jog asmuo reiškiasi per bendruomenę ir tuo pačiu bendruomenė yra sudaryta iš konkrečių asmenų. Tokiu būdu valstybės ir piliečio santykiai yra grindžiami asmenį statant į pirmąją vietą, tai reiškia, kad Mounier plėtoja savo personalizmą visų pirma per asmens buvimą bendruomenėje. Nors panašiai apie bendruomenę mąstė Maritain, tačiau tai nebuvo pagrindinis jo personalizmo akcentas. Asmenį jis mato kaip socialinę būtybę. Tai reiškia, kad būdamas bendruomenėje žmogus tobulėja ir siekia visuomenės gėrio. Būtent siekimas bendrojo gėrio ir yra asmens buvimo bendruomenėje pagrindinis tikslas, tačiau čia atsiremama į tai, kad kurdamas bendruomeninį gėrį, žmogus taip lavina ir save patį.

Maceina taip pat skyrė dėmesio asmens buvimui bendruomenėje nagrinėti. Vėlyvasis, pokario, Maceina santykius tarp „Aš“ ir „Tu“ matė kaip sociologinius. Todėl visi bendruomeniniai santykiai, pasak jo, gali būti apsakoti tik kaip moraliniai arba socialiniai, nes jie bendrauja tik per tai, ką turi, o ne per tai, kas jie yra. Per tai, kas yra, asmuo bendrauja tik su Dievu.¹⁴³ Tačiau čia galima matyti tam tikrus Maceinos minties nenuoseklumo taškus. Nors Maceina išskiria asmenį kaip vienintelį ir nepakartojamą, pabrėžia jo išskirtinį santykį su Dievu, o bendruomenę mato daugiau kaip tik socialinio veikimo aspektą, kuris, neatrodytų, kad yra labai reikalingas pilnam asmens buvimui išpildyti, plėtodamas religinę filosofiją jis teigia, kad žmogus nėra pilnas Dievo

¹⁴² Antanas Maceina, „Kultūros filosofijos įvadas“, kn. *Antanas Maceina: Raštai I* (Vilnius: Mintis, 1991), 173.

¹⁴³ Ibid, 329.

paveikslas, kai jis yra vienas ir kad tikrąjį paveikslą gali atspindėti tik „žmogiškoji bendruomenė“.¹⁴⁴ Taip Maceina nori parodyti, kad būdamas bendruomenės dalimi žmogus atsiskleidžia kaip asmuo pilnai ir taip yra parodo savo panašumą su Dievu. Pasak jo, „Tik būdamas drauge žmogus gali būti tikrai žmogiškas“,¹⁴⁵ todėl, kai žmogus būna bendruomenėje, jis gyvena pagal Viešpatį ir tai yra „geras buvimas“.¹⁴⁶

Maceina taip pat pritaria Aristotelio teiginiui, į kurį referavo ir Maritain, jog žmogus yra sociali būtybė, bet šioje vietoje eina dar giliau. Jis teigia, jog: „tik drauge būdamas jis išvysto ir įvykdo pats save.“¹⁴⁷ Pagal jį, ir pats Dievas yra socialus, kadangi Dievas yra trejybė, todėl čia vėlgi įsiterpia teologinis Maceinos žmogaus asmens matymas – žmogiškoji bendruomenė turi būti dieviškosios bendruomenės atspindys.¹⁴⁸ Iš esmės čia matosi žmogaus socialumo sudievinimas, nes bendruomenė žmogui pagal Maceiną yra svarbi todėl, kad tai įkvėpta Dievo. Tokiais teiginiais Maceina primena Mounier, kuris teigė, jog bendruomenė asmeniui yra būtina, tačiau Maceina tą būtinumą sieja su asmens kaip Dievo sekėjo matymu, kadangi Dievas irgi nėra vienas – jis yra trijuose asmenyse ir per tai matomas jo socialumas.

Socialinis asmens aspektas atsispindi ir politiniuose Maceinos tekstuose. Tiesa, kalbėdamas apie bendruomenę, Maceina neturi omenyje abstrakčios bendruomenės sąvokos. Jis pažymi, jo manymu, organiškai bendruomenės – tai šeima bei tauta. Šeima turi prisidėti prie to, kaip žmogus pasitarnaus tėvynei, nes šeimoje visų pirma yra ugdomos vertybės ir papročiai, skatinama tarpusavio meilė ir savęs dovanojimas kitam. Šios savybės yra, Maceinos nuomone, labai svarbios tautiniam gyvenimui, kadangi išsiugdęs šias savybes šeimoje žmogus prisideda prie geresnės tautos kūrimo.¹⁴⁹

Taigi, šalia Maceinos teologinių personalistinių samprotavimų, pabrėžiančių bendruomenės svarbą dėl gyvenimo pagal dieviškuosius principus, atsistoja tautos, kaip išskirtinės bendruomenės asmeniui, pabrėžimas, o kartu ir kultūros svarba tautinei bendruomenei. Maceina teigia, kad nors kultūra gimsta atskiros žmogaus dvasioje, tačiau jis apibrėžia ir pagrindinius tautos kultūros bruožus, kurie būdingi tautai kaip bendruomenei.¹⁵⁰ Nieko panašaus nerasime Mounier ir Maritain samprotavimuose apie bendruomenės svarbą asmeniui. Kalbėdami apie bendruomenę jie neišskiria konkrečių bendruomenių kaip išskirtinių, tuo tarpu Maceinos mintyje tai aiškiai matoma.

¹⁴⁴ Antanas Maceina „Saulės giesmė“, kn. *Antanas Maceina: Raštai IV*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis, 1994), 150.

¹⁴⁵ *Ibid*, 150.

¹⁴⁶ *Ibid*, 150.

¹⁴⁷ Maceina, *Jobo drama*, 444.

¹⁴⁸ Maceina, *Saulės giesmė*, 150.

¹⁴⁹ Antanas Maceina, „Tautinis auklėjimas“, kn. *Antanas Maceina: Raštai VI*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis: 2002), 102.

¹⁵⁰ Maceina, *Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra*, 501.

Nepaisant nacionalistinių personalizmo apraiškų, Maceina pabrėžia, kad bendruomenė turi sudaryti sąlygas asmeniui vystytis ir tobulėti. Asmuo veikia ir gyvena bendruomenėje. Tačiau, Maceina teigia, kad bet koku atveju asmuo yra aukščiau už bendruomenę. Bendruomenė yra skirta žmogui veikti ir būti kaip asmeniui, tačiau asmuo jai netarnauja kaip aukštesniam tikslui, nes jis yra laisva būtybė.¹⁵¹ Galima bandyti spėti, jog Maceinos samprotavimai bendruomenės klausimu gali būti dvejopi. Iš vienos pusės, socialinį aspektą jis mato kaip dieviškumo ženklą bei pabrėžia asmens išsiskleidimą bendruomenėje. Tačiau vystant tautinės valstybės gaires, tautą stato kaip svarbiausią žemišką elementą. Todėl jis, kaip personalistas, norėjo laviruoti tarp kolektyvistinio žmogaus matymo bendruomenėje, kur nematoma atskiras žmogaus asmuo, bei individualistinio, bendruomenę neigiančio ideologijos matymo. Kadangi Maceina nenorėjo nepasirodyti nei vieno kraštutinumo šalininku, jis skyrė kritikos socialinėms santvarkoms, remdamasis asmens, kaip orios ir, kartu, bendruomeniškos būtybės, samprata.

2.4 Asmuo ir socialinės santvarkos

Iš pristatytų autorių ypač ryški ideologijų kritika matoma Mounier tekstuose. Liberalizmą jis apskritai matė kaip didžiausią blogį ir visų krizių kaltininką. Marksizmui bei fašizmui taip pat nesimpatizavo turėdamas omenyje nehumanistines totalitaristines sistemos apraiškas. Maritain taip pat pritarė, kad liberalizmas turi tam tikrų ydų, tačiau buvo savotiškai pozityvus galimu santvarkos sutvarkymu.

Maceina taip pat negailėjo kritikos liberalizmui. Tiesą sakant, jis apskritai matė liberalizmą, socializmą, bolševizmą ir komunizmą kaip labai susijusius ir vieną iš kito kylančius elementus. Štai liberalizmas, jo nuomone, pasitelkdamas materializmą bei pozityvizmą, šitaip pradėjo tiesti kelią kitų ideologijų įsigalėjimui:

„Liberalistinė ir socialistinė ideologija yra bolševizmo giminė, jo lopšys, jo auklė ir žindytė. Tai ji, kaip toji legendinė Romos vilkė, jį išpenėjo savo pienu. Savo pozityvizmu ir materializmu, savo indiferentizmu ir ateizmu ji sunaikino žmoguje dvasios primatą. Bolševizmas gerai suprato liberalizmo pradėtą kurti gyvenimo tipą ir jį užbaigė - visiškai tobulai.“¹⁵²

Maceina netgi teigia, kad „be liberalizmo ir socializmo bolševizmas yra negalimas ir nesuprantamas“¹⁵³ ir konstatuoja, kad bolševizmas iš esmės nieko naujo nesukūrė, tik pritaikė

¹⁵¹ Antanas Maceina „Demokratijos principai“ kn. *Lietuva, kurios nebuvo: pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*, sud. Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas ir Laurynas Peluritis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), 271.

¹⁵² Antanas Maceina „Ginčas dėl liberalizmo“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007), 229.

¹⁵³ *Ibid*, 231.

liberalizmo ir socializmo skelbiamas idėjas valstybės ir visuomenės lygmeniu, tuo tarpu, liberalizmas ir socializmas yra daugiau teorija.¹⁵⁴ Šitaip teigdamas Maceina nori parodyti, kad nors visų šių ideologijų formos išorėje atrodo skirtingos, o viena kitos atžvilgiu jos gali būti vertinamos prieštaringai, tačiau iš tikrųjų visų jų šaknys slepia tas pačias idėjas. Viena iš tų idėjų – jų antireligiškumas.

Bolševizmą Maceina vadina didžiausiu religijos neigėju, nes antireligiškas jis yra savo prigimtimi ir stengiasi visais būdais įtikinti, kad Dievo nėra. Tačiau Maceina mano, kad net ir šis antireliginis nusistatymas yra atėjęs iš vadinamų „liberalizmo tėvų“.¹⁵⁵ Anot Maceinos, būtent dėl pozityvistinės liberalizmo ideologijos socializmas buvo pakreiptas bolševizmo kryptimi. Todėl pozityvizmą jis mato kaip atsakingą už vergiją, kurioje yra komunizme esantis žmogus. Tai, pasak Maceinos, yra liberalizmo ideologijos paradoksas, nes: „Pradėjęs visišku laisvės skelbimu, jis baigė visuotiniu žmogaus pavergimu, pradėjęs individualizmu, jis baigė kolektyvizmu.“¹⁵⁶ Kadangi Maceina žmogaus ir Dievo santykį matė kaip vieną svarbiausių asmens tikslų, šis ideologijų bruožas buvo lyg parodymas, kad jos apskritai eina priešinga pasaulio matymo kryptimi, nei priimtina Maceinai. Dievo buvimas Maceinai – asmens ir viso žmogiškojo buvimo teigimas, tuo tarpu, Dievo nebuvimas – atvirkščiai, yra žmogaus ir viso pasaulio ardymas.

Kitas ideologijų bruožas, paminantis žmogaus asmens orumą bei besikertantis su Maceinos filosofijos samprata, yra kolektyvizmas – žmogaus pajungimas masei. Maceina teigia, kad asmuo būdamas kolektyve netenka savo vertės, jis tampa tik visuomenės dalelė. Todėl jis nebėra savarankiška, laisva ir autentiška būtybė, o tampa tik visuomenei palenktu produktu.¹⁵⁷ Bolševizmas, kaip ir fašizmas, mato žmogų tik kaip priemonę savo tikslams pasiekti, svarbiausias tikslas jam yra sistema. O kad sistema gyvuotų, reikalinga laisvą asmenį pašalinti, kadangi jis visiškai nereikalingas.¹⁵⁸

Tačiau Maceina priduria, kad tomis pačiomis priemonėmis naudojasi ir iš liberalizmo atėjęs kapitalizmas. Kapitalizme, sako Maceina, taip pat nebelieka asmens. Tai jis aiškina atsižvelgdamas į kapitalistinę ekonominę santvarką ir jos dominavimą visose gyvenimo srityse, kai pagrindinis gyvenimo tikslas tampa kuo didesnis pelno siekimas. Iki kapitalizmo, teigia Maceina, šeimos ūkyje, žmogus gyvendavo per bendruomenę ir bendruomenėje. Kapitalizmo efektyvumui užtikrinti reikalingas didelis žmonių kiekis, todėl tokioje yra sistemoje „pajungiamos masės“.¹⁵⁹ Tą

¹⁵⁴ *Ibid*, 231.

¹⁵⁵ Antanas Maceina „Liberalizmo kelias į socializmą“, *Aidai*, 13, (1948), 156-162, in: *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007), 212.

¹⁵⁶ *Ibid*, 210.

¹⁵⁷ *Ibid*, 222.

¹⁵⁸ Antanas Maceina, „Kaino prisikėlimas“, *Metraštis* (1950), in: *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007), 289.

¹⁵⁹ Antanas Maceina „Kapitalistinio amžiaus bruožai“, kn. *Antanas Maceina: Raštai II*, sud. Antanas Rybelis, (Vilnius: Mintis, 1992), 50.

nepatenkinamą pelno siekimą Maceina pavadino „žmogaus paniekinimu“.¹⁶⁰ Tuo Maceina nori parodyti, kad nematoma žmogaus asmens vertės ir jo išskirtinės padėties pasaulyje. Tokiose sistemose asmuo matomas arba kaip kolektyvo dalis, arba kaip savanaudiškas individas, visur ieškantis sau naudos ir nematantis bendruomenės svarbos. Nors panašūs kritikos elementai atsikartoja ir pas Mounier darbuose, tačiau Maceina čia daugiau cituoja ne jį, o Werner Sombart, Berdiajev ar Oswald Spengler. Todėl, nors šiame darbe ir pabrėžiama prancūzų personalistų įtaka Maceinos personalistinei minčiai, svarbu paminėti, kad jie nebuvo vieninteliai formavę Maceinos personalistinę pasaulėžiūrą.

Taigi, Maceinos pozicija liberalizmo, socializmo, bolševizmo ir kapitalizmo klausimais yra gana aiški. Šioms ideologijoms jis kritikos negaili, ją žeria pasitelkdamas įvairius elementus, tačiau kaip vieną svarbiausių argumentų Maceina naudoja personalistinį žmogaus vertės principą. Tačiau kitaip nei kritika liberalizmui ir bolševizmui, Maceina atskiros straipsnio komentuoti fašizmui neskyrė. Gali iškilti klausimų dėl tokios pozicijos. Verta paminėti, kad kai kurie mąstytojai kritikuoja Maceiną, vadindami jį fašistu.¹⁶¹ Tiesa, ypač ankstesniuose jo tekstuose galima matyti tam tikrus fašistinio tipo bruožus, tačiau tos idėjos nusveriamos atsižvelgiant į jo kritiką totalitaristinei valstybės santvarkai ir asmens svarbos pabrėžimui.

Kalbėdamas apie tautinę valstybę, Maceina atkreipia pabrėžia jos totalumą. Pasak jo, valstybė totalinė todėl, kad ji apima visą žmogų, įskaitant ir subjektyvųjį ir objektyvųjį valstybės gyvenimą.¹⁶² Šioje vietoje atrodytų, jog Maceina prieštarauja pats sau, nes valstybę pristato kaip apimančią visą žmogų. Kyla klausimų dėl žmogaus asmens laisvės ir vertės, jei valstybė apima visas žmogaus puses. Tačiau Maceinos deklaruojamo totalizmo nereiktų suprasti tik iš vienos pusės. Jo skelbiamas tautinis totalizmas reiškia tautinio principo įsigalėjimas visame valstybės gyvenime. Tai skiriasi nuo to, kaip yra interpretuojama totalizmo sąvoka, turint omenyje asmens ar partijos kultą, todėl Maceina kaip tik kritikuoja totalizmo formas, įsigalėjusias kitose valstybėse, kurių totalizmas kyla ne iš tautos, bet iš partijų ar ideologijų:

„Šiandien daugelyje valstybių totalizmas reiškia ne tautos išplitimą viešajame gyvenime, ne tautos perkėlimą iš subjektyviojo į objektyvųjį gyvenimą, bet šiandien totalizmas reiškia tam tikros ideologijos, tam tikros partijos, net atskirų asmenų nusistatymo brukimą į viešąjį gyvenimą.“¹⁶³

¹⁶⁰ *Ibid*, 56.

¹⁶¹ Pavyzdžiui, Leonidas Donskis, „Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje“, kn. *Tarp Karlailio ir Klaipėdos: visuomenės ir kultūros kritikos etiudai* (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1997), 188-228.

¹⁶² Maceina, *Tautinis auklėjimas*, 59.

¹⁶³ *Ibid*, 59.

Tautinis totalizmas labai susijęs su jo tautinės valstybės koncepcija, kurioje Maceina itin pabrėžė tautos grynumą. Todėl ir teigė, kad valstybė negali vienodai traktuoti svetimų tautybių piliečių. Jis juos skiria sakydamas, kad jie yra tik valstybės gyventojai, tačiau ne tikrieji nariai ir todėl net nenori matyti jų dalyvavimo tautinės kultūros gyvenime.¹⁶⁴ Čia taip pat rodosi tam tikri nacionalistiniai Maceinos bruožai ir jis nukrypsta nuo krikščioniškosios pozicijos visus laikyti broliais ir seserimis. Būtent todėl jis ir mato prasmę kai kurių valstybių vykdomose kovose su svetimtaučiais (kaip antai fašizme), jis sako, kad toks apsivalymas iš esmės yra „sveikas“, tačiau priduria, kad galima nesutikti su priemonėmis, pasitelktomis tai įvykdyti.¹⁶⁵

Atsižvelgiant į šiuos Maceinos komentarus persasi mintis, kad Maceina iš tiesų simpatizavo fašizmui. Tačiau gilinantis į kitus jo tekstus ir bendrą politinę mintį nesinori pamesti jo krikščioniškos pasaulėžiūros ir personalistinio požiūrio, kuris kertasi su fašistiniais elementais. Vienne savo tekstų Maceina aiškiai pabrėžia, kad fašizmas „pavergia asmenį“,¹⁶⁶ todėl nors ugdymo metodai tautos grynumui užtikrinti kartais ir suvilioja Maceinos palankumą, tačiau galiausiai tai prieštarauja jo asmens sampratai ir todėl vertinant šiuos komentarus nereikėtų daryti išvadų apie bendrą filosofo politinę mintį.

Daugumoje savo politinės filosofijos tekstų Maceina kritikuoja bet kokį autoritetizmą sakydamas, kad nesvarbu, ar jis kairysis, ar dešinysis, nes žmogų pajungia valstybei.¹⁶⁷ Maceina aiškiai pabrėžė, kad: „žmogaus asmuo yra aukštesnis už valstybę“,¹⁶⁸ o tokiose sistemose yra atvirkščiai – žmogaus asmuo yra matomas kaip priemonė: klasei, rasei, partijai, bendruomenei ar valdovui. Šitaip į pirmą vietą iškeliamas kapitalas, pinigai, daiktai ar idėjos.¹⁶⁹ Maceina sako, kad tai turėtų būti apkeista – žmogus turėtų būti tikslas, o valstybė – tik priemonė.¹⁷⁰ Šitaip pabrėždamas asmens pirmumą prieš valstybę jis nori parodyti, kad svarbu asmenį išlaisvinti iš „valstybės jungo“. ¹⁷¹ Tai yra demokratijos pranašumas lyginant su totalitaristine santvarka.

2.4. Asmuo ir demokratija

Vienas iš dalykų, kuriuose išsiskyrė prancūzų personalistų požiūriai politiniame kontekste, buvo demokratija. Kai Maritain stengėsi ginti demokratiją, derindamas ją su krikščionybe, Mounier šį projektą atmetė manydamas, kad demokratija pavykti gali nebent mažoje bendruomenėje, o

¹⁶⁴ *Ibid*, 61.

¹⁶⁵ *Ibid*, 61.

¹⁶⁶ Antanas Maceina, „Socialinis klausimas naujaisiais laikais“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XIII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007), 20.

¹⁶⁷ Maceina, *Individas-asmuo ir valstybė*, 39.

¹⁶⁸ Antanas Maceina, „Politika ir pasaulėžiūra“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007), 136.

¹⁶⁹ Maceina, *Demokratiniai principai*, 272.

¹⁷⁰ Maceina, *Politika ir pasaulėžiūra*, 136.

¹⁷¹ *Ibid*, 136.

dabartinė sistema neleidžia išpildyti pačios demokratijos skelbiamų laisvės ir lygybės idėjų dėl neatitinkančių socialinių ir ekonominių sąlygų.

Vėlyvasis Maceina demokratiją vadina „tobulčiausia ir pati aukščiausia valstybinio gyvenimo sąranga“.¹⁷² Jis teigia, kad žmoniją prie demokratijos veda civilizacijos išsivystymas, todėl išlaikyti demokratiją, pasak jo, yra svarbus kiekvienos kultūringos tautos uždavinys.¹⁷³ Tokią poziciją iš esmės Maceina palaiko todėl, kad demokratijoje mato asmens pirmenybę. Jei to nėra, pati demokratija gali pavirsti „daugumos diktatūra“, todėl, pasak jo, gerai demokratijai reikia pribręsti.¹⁷⁴ Tokią demokratiją Maceina laiko vertybe, nes joje asmuo yra aukščiausias, kuriam viskas tarnauja, o ne kuris tarnauja kažkaip kaip priemonė, kaip kad yra totalitariniuose režimuose.¹⁷⁵ Toks Maceinos požiūris iš esmės labai dera su Maritain noru atgaivinti gerąją demokratijos pusę, jei ši, užuot nusisukusi nuo krikščionybės ir buvusi visiškai neutrali, sugebėtų pasiimti geriausius krikščionybės įkvėptus principus, kurie pasireiškia artimo meile bei stengimusi dėl bendrojo gėrio. Tokia demokratijos versija apsaugotą ją nuo svyravimų ir ydų, kurias turi liberalioji demokratija. Panašu, kad taip pat galvoja ir Maceina. Jei demokratija turės krikščionišką asmens sampratą, į kurią remsis tvarkydama valstybės reikalus, tuomet ji ir bus vertybė, kuria bus galima pasikliauti tvarkant valstybės gyvenimą.

Visgi, reikėtų paminėti, kad tokia aiškesnė ir palankesnė pozicija demokratijos atžvilgiu Maceinos mintyje išsivystė ne iš karto. Kai kurie Maceinos argumentai buvo išauginti ir šiek tiek pakito, tačiau svarbu pabrėžti, kad asmens pirmumo klausimu Maceinos nuomonė buvo nuosekli.

Programiniame tekste „Į organišką valstybės kūrybą“, demokratinė valstybės koncepcija nebuvo pagrindinis siekis. Dokumento autoriai pabrėžė, kad liberalioji demokratija yra davusi gerų dalykų, pavyzdžiui, ji ugdė tautos sąmoningumą, tačiau tuo pat metu tokia demokratijos koncepcija buvo sustingusi ir neprisitaikė prie tuometinių tautos interesų.¹⁷⁶ Būtent todėl būtų galima teigti, kad Maceina bando pasiūlyti personalistinės demokratijos idėją, kuri buvo įkvėpta personalizmo tėvų. Labai aiškiai čia galima įžvelgti ir Maritain įtaką. Kaip valstybės tikslas yra įvardijamas bendrasis gėris (lot. *bonum commune*), kuris pirmiausia buvo plėtojamas Maritain veikaluose. Taip pat Maritain buvo labai svarbi tomistinė individo ir asmens atskyrimo koncepcija. Šia dualistine žmogaus samprata rėmėsi ir Maceina, laikydamas tai svarbiausiu aspektu valstybės ir piliečio santykiuose. Asmenybė ir jos dvasinė sritis organišką valstybės koncepcijoje suprantama kaip aukščiausias pradas ir todėl valstybė turi būti palenkta asmeniui:

¹⁷² Maceina, *Demokratiniai principai*, 269.

¹⁷³ *Ibid*, 270.

¹⁷⁴ *Ibid*, 270.

¹⁷⁵ *Ibid*, 271.

¹⁷⁶ „Į organišką valstybės kūrybą“, kn. *Lietuvos politinės minties antologija, I tomas*, sud. Justinas Dementavičius, Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas, Alvydas Jokubaitis, Vytautas Radžvilas (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 553.

„Asmens išvystymas ir tobulos asmenybės sukūrimas yra aukščiausias gyvenimo - ne tik atskiro žmogaus, bet ir visos žmonijos ir net viso kosmo uždavinys ir todėl šiam uždaviniui turi tarnauti ir valstybė. Visa gamtinė tikrovė yra atrama dvasinei tikrovei. Išskirti iš šios atramos valstybę reiškia nesuprasti pačių valstybės pagrindų.“¹⁷⁷

Atsiremdamas į asmens sampratą kaip atskaitos tašką valstybės ir piliečio santykiuose, Maceina toliau plėtojo personalistinės demokratijos formą, pavadindamas tai „pilnutine demokratija“. Būtent tokią demokratiją Maceina matė kaip veiksmingą ir geriausią valdymo modelį, nes, pasak jo: „Kol demokratija yra nepilna, tol yra ir netikra.“¹⁷⁸ Vėlgį, pilna demokratija jam buvo tokia, kurioje pagrindinis tikslas yra žmogaus asmens pirmumas. Pasitelkdamas šį principą jis kritikuoja Vakaruose įsivyravusią liberaliąją individualiąją demokratiją, kadangi čia neatsižvelgiama į asmenį, o į pirmą vietą statomas kapitalas. Maceina pabrėžia, kad kai žmogus statomas yra pirma vieta, tuomet ir kapitalas, ir technika, ir kitos priemonės pirmiausia yra palenktos tarnauti žmogui, kadangi jis yra pagrindinis tikslas. Reikėtų ir nepamiršti krikščioniškos Maceinos pozicijos. Kaip ir Maritain, pagrindinius demokratijos principus jis mato kaip atėjusius iš krikščionybės, nes demokratijos žmonių lygybės idėją krikščionys skelbė jau nuo seniausių laikų.¹⁷⁹ Tačiau jis atskyrė demokratiją ir krikščionybę pabrėždamas pasaulėžiūrų nepriklausomybę nuo valstybės ir skelbdamas, kad valstybė negali primesti jokios pasaulėžiūros savo piliečiams.¹⁸⁰ Maritain, šiuo atžvilgiu, taip pat nenorėjo primesti krikščionybės valstybės piliečiams, jis tiesiog norėjo parodyti, jog iš krikščioniškų principų galima labai daug pasimokyti, o tikėjimas demokratijai yra būtinas norint, kad piliečiai deramai atliktų savo pilietines pareigas. Taigi, tiek Maritain, tiek Maceinos plėtojamos personalistinės demokratijos tikslas nėra visus padaryti krikščionimis. Jie pripažįsta asmens laisvą valią pasirinkti tikėjimą, tačiau taip pat skatina suprasti, kad krikščionybė demokratijai gali duoti labai daug ir užtikrinti gerą jos veikimą.

Žvelgiant į Maceinos polemiką su Mounier, pastarasis pristatydamas personalistinės demokratijos koncepciją valstybę matė ne kaip pagrindinį elementą, o daugiau kaip atskirų sričių koordinatore, kuri padėtų užtikrinti, kad politika gerai veiktų, tačiau ji pati nebūtų esminė personalistinės demokratijos veikėja. Maceina, kaip galima pastebėti, taip pat parėmė panašų požiūrį. Valstybę jis skirstė į atskiras sritis – socialinę, ekonominę, visuomeninę, mokslinę ir pan.

¹⁷⁷ *Ibid*, 47.

¹⁷⁸ Antanas Maceina „Socialinė demokratija“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007), 163.

¹⁷⁹ *Ibid*, 162.

¹⁸⁰ Antanas Maceina, „Politika ir pasaulėžiūra“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007) 136.

Politinė sritis yra tik viena iš jų, kuri turi savo funkciją. Ji turi užtikrinti, kad visos šios sritys veiktų gerai ir atlieka derintojos ir tvarkytojos vaidmenį.¹⁸¹

Šitaip pagal jį politika iš esmės neturi atskiro turinio, kurį turi kitos sritys, kaip socialinė bei kultūrinė, kurios ir diktuoja konkrečius veiksmus. Todėl Maceina sako, kad politinė demokratija be socialinės „yra pasityčiojimas“.¹⁸² Jam svarbu, kad būtų ne tik teorinės politinės teisės, o jos turėtų būti įgyvendintos politiniu veikimu.¹⁸³ Todėl matoma, kad Maceina personalistinės demokratijos samprata nori užtikrinti konkrečius veiksmus, kuriuos ir suteikia ne samprotavimai apie politiką, bet veikimas politikoje. Tam įgyvendinti jis mato solidarizmo kelią, kurį ir vadina „personaline demokratija“:

„Solidarizmas tad iš esmės yra *personalinė demokratija*. Tai demokratija, kurioje lemiantį žodį turi ne masė kolektyvine forma, bet *asmuo*. Gali šitas asmuo kurti organizacijas ir bendruomenes. Tačiau jų valdovas jis pasilieka pats. Jis visados gali apsispręsti ne taip, kaip nori jo draugija. Personalinis principas solidarizme yra grindžiamasis ir apsprendžiamasis.“¹⁸⁴

Toks požiūris vyravo ir pas Mounier, kuris skelbė, kad demokratija neatitinka savo nešamos žinutės, kadangi ji nesuteikia žmogui atitinkamų socialinių ir ekonominių sąlygų. Be to, Mounier pabrėžė aktyvų asmens veikimą politikoje ir teigė, kad personalizmas yra veiksmų įgalinimas, o personalistinės demokratijos principai gali būti įgyvendinti pasitelkus solidarizmo principą.

Šie bruožai išryškina Maceinos panašumą tiek su Mounier, tiek su Maritain tačiau taip pat jo demokratijos samprotavimuose vėl smarkiai pabrėžiama kultūros svarba. Maceina teigia, jog: „Kultūrinė demokratija yra vienas – ir tai pats svarbiausias – pilnutinės demokratijos reikalavimų.“¹⁸⁵ Pasak jo, demokratija virsta tikra demokratija tik tuomet, kai demokratija įvykdoma ir kultūrinėje srityje.¹⁸⁶ Kultūrą Maceina mato kaip vieną svarbiausių sričių gyvenime, ir tai pabrėžia iš personalistinės perspektyvos teigdamas, kad būtent kultūrinėje srityje žmogus atsiskleidžia kaip asmuo. Iš tikrųjų, Maceina kultūrą ir religiją stato į vieną dvasinės srities plotmę. Todėl, kartu su religija, ji turi būti turi būti laisva ir autonomiška, kas reiškia, jog taip pat ir atskira dalis nuo politikos.¹⁸⁷ Kultūrinė sritis Maceinai yra asmenybės dalis, kurioje jis tobulėja dvasiškai. Kadangi dvasinę žmogaus pusę Maceina įvardijęs kaip aukščiausią, tai parodo asmens vertingumą.

¹⁸¹ Antanas Maceina, „Kultūrinė demokratija“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007), 194.

¹⁸² *Ibid*, 170.

¹⁸³ *Ibid*, 170.

¹⁸⁴ *Ibid*, 177.

¹⁸⁵ Maceina, *Kultūrinė demokratija*, 183.

¹⁸⁶ *Ibid*, 183.

¹⁸⁷ Maceina, *Politika ir pasaulėžiūra*, 192.

Kultūra, pasak jo, yra asmeniškiausias žmogui dalykas, nes išreiškia patį žmogų.¹⁸⁸ Šią sritį Maceina stato aukščiau negu politinę ar socialinę ir tai yra būtent todėl, nes, pasak jo, ji labiausiai tarnauja žmogaus asmeniui.¹⁸⁹ Šitaip teigdamas Maceina nurodo, jog jam personalistinis principas yra svarbiausias visų pirma kultūros srityje. Taip, jis pritaikomas ir skelbiamas ir socialinėje ir politinėje plotmėje, tačiau kadangi kūryba ateina iš asmens, be to, ji yra gyvenimo pagrindas, būtų galima teigti, kad kultūrinis personalizmas ir yra pagrindinis maceiniškojo personalizmo bruožas.

Tai paaiškina ir kodėl Maceina mato valstybę tik kaip koordinatorę bei kodėl demokratija jam svarbi pirmiausia kaip personalistinė. Atsispirdamas nuo asmens sampratos, Maceina veikia pirmiausia išryškina ne politinius elementus, o pasaulėžiūrinės srities – religiją, kultūrą, galiausiai, visuomeninį gyvenimą. Na, o valstybė, jo manymu, pasitarnauja tiek, kiek ji atsižvelgia į šias sritis ir prisideda prie jų gero veikimo, nes asmeniui svarbiausia gyvenime ne politiniai elementai, o iš kūrybos kylanti kultūra, jo panašumas į Dievą bei geros socialinės sąlygos, kurios padėtų žmogui vystytis kaip oriai asmenybei. Todėl, jo manymu, reikėtų įgyvendinti tokią demokratiją, kuri atsižvelgtų į asmenį ir padėtų visa tai užtikrinti, o tai padėtų padaryti krikščionybė, kuri, pasitelkdama asmens antropologiją, nurodo gerus politinio veikimo elementus.

Taigi, Maceina turėjo savitą požiūrį į demokratiją, kuris gali būti siejamas tiek su Mounier, tiek su Maritain pažiūromis. Organiškos valstybės koncepcijoje labai smarkiai pabrėžiamas individo ir asmens atskyrimas, o pilnutinės demokratinės kontekste vien sąvokos sąvokos „pilnutinė“, inspiracija kilo iš Maritain integraliojo humanizmo koncepcijos. Tačiau taip pat Maceina kritikuoja liberaliąją demokratiją pabrėždamas, kad ši nemato žmogaus asmens, kas buvo vienas iš pagrindinių Mounier argumentų liberaliosios demokratijos kritikai, ir akcentuoja bendruomenės svarbą. Tad, galima teigti, jog Maceinos demokratijos koncepcija gali būti bandymas suderinti abejas puses – tiek Mounier, tiek Maritain. Nors daugiausia jis nuosekliai gynė demokratiją, tačiau pripažino, kad ši sistema turi trūkumų bei stengėsi plėtoti savitą personalistinę demokratijos koncepciją, pasitelkdamas asmenį kaip aukščiausią vertybę visose gyvenimo srityse – politinėje, socialinėje, o ypač – kultūrinėje.

Išvados

Šiame darbe buvo stengiamasi atskleisti Antano Maceinos personalistinės minties sampratą bei parodyti šio filosofo santykį su žymiausiais prancūziškojo personalizmo atstovais Emmanuel Mounier ir Jacques Maritain. Buvo keliami klausimai apie šių prancūzų plėtojamą personalizmo tradiciją, jų skirtumus ir panašumus. Taip pat klausiama apie lietuviškąjį personalizmą platesnio personalistinio judėjimo erdvėje ir ką originalaus jis gali pasiūlyti. Atsižvelgus į tai, kad Maceina

¹⁸⁸ Maceina, *Kultūrinė demokratija*, 188.

¹⁸⁹ *Ibid*, 182.

savo darbuose išskirtinį dėmesį skyrė kultūrai, galima jo personalizmą pavadinti „kultūriniu personalizmu“ – kūrybą ir iš jos kylančią kultūrą jis laikė vienu svarbiausiu gyvenimo aspektu, o didžiausias kūrėjas jam buvo asmuo. Tokia personalizmo koncepcija atsiskleidžia nagrinėjant personalistinius elementus Maceinos mintyje bei santykyje su prancūziškąja tradicija.

Akivaizdu, kad Maceinos personalistinei minčiai būdingi panašūs bruožai, kurie gali būti išskiriami Mounier ir Maritain mintyje: (a)asmuo jo raštuose atsiskleidžia kaip ori ir nepakartojama būtybė, kurios apibrėžti neįmanoma, kadangi kiekvienas asmuo yra išskirtinis; (b)pabrėžiama Dievo svarba samprotaujant apie asmenį, kur šventumo siekimą bei gyvenimą pagal Dievo valią jis mato kaip svarbiausią asmens tikslą. Dievo svarba asmeniui atsiskleidžia ir Mounier bei Maritain personalizmo plėtojime, nes jie nurodo asmens panašumą į Dievą, ypatingą santykį su juo ir iš to kylantį asmens orumą. Tačiau Maceinos mintyje galima pastebėti ne tik jo personalistinės minties teologiškumą, kai žmogiškąjį asmens buvimą jis tiesiogiai sieja su asmens buvimu Dievo šviesoje, bet ir teleologiškumą – žmogus turi siekti gyventi pagal Dievo valią. Čia taip pat išryškėja kultūrinis jo personalizmo elementas – kaip Dievas yra viso ko kūrėjas, taip asmenį Maceina pristato kaip kultūros kūrėją. Kitaip sakant, kūryba jam yra neatsiejama nuo pačios asmens būties bei, vėlgi, Dievo, kadangi žmogiškąją kūrybą jis mato kaip atbaigiamąją dieviškąją kūrybą. Kultūrai, kaip išskirtiniam personalizmo bruožui, tiek daug dėmesio prancūzų autoriai neskyrė, tad tai – Maceinos išskirtinumas.

Tokia asmens samprata veda link bendruomenės sampratos specifikos. Tiek Mounier, tiek Maritain reflektavo bendruomenės svarbą asmeniui. Mounier nurodo, jog asmeniui bendruomenė yra būtina, asmuo pilnai egzistuoja bendruomenėje, kurioje jis auga ir tobulėja. Maritain taip pat pripažino bendruomenės svarbą asmeniui, tačiau tai matė šiek tiek kitaip nei Mounier. Jis sutiko, kad žmogus yra sociali būtybė, tačiau bendruomenę matė daugiau kaip pasitarnaujančią asmeniui, kurioje jam gera būti ir kurti bendrąjį gerį, kuris naudingas tiek visuomenei, tiek asmeniui. Maceina irgi plėtojo asmens kaip socialinės būtybės apibrėžimą, bet bendruomenę jis taip pat siejo su teologiniais principais, nes jam buvimas bendruomenėje yra teisingas buvimas pagal Dievą ir prigimtine tvarką. Galima manyti, jog būtent dėl to jis ypač didelį dėmesį skyrė tautai kaip prigimtinai, organiškai bendruomenei, kas skiria ją nuo prancūzų personalistų, kurie neparodė nacionalistinių personalizmo bruožų.

Iš šių elementų gimsta ir Maceinos personalistinės implikacijos politikai. Prisimintina, kad remdamasis asmens samprata Mounier nepagailėjo kritikos socialinėms santvarkoms, kurios nemato žmogaus asmens, jo buvimo bendruomenėje, yra antireliginės arba individualistinės. Maritain taip pat pripažino, jog iš individualizmo esą atėję daug ydų, ypač dvasinių, kurios trukdo skleisti ir gyvuoti žmogaus asmeniui. Maceina skyrė daug kritikos visoms socialinėms santvarkoms bei, kaip ir Mounier, kritikavo šių santvarkų antireligiškumą, kolektyvizmą ir individualizmą pasitelkiant

argumentą, kad tokiose santvarkose neatsižvelgiama į paties asmens gerovę. Be to, daugiausia kritikos šioms ideologijoms skyrė iš pasaulėžiūrinės pusės, kas labiau primena Maritain, nes Mounier pagrindiniai argumentai buvo ekonominiai.

Galiausiai, tiek Mounier, tiek Maritain pateikė savo poziciją liberalios demokratijos klausimu. Mounier santykis su liberalia demokratija yra konfliktiškas, nes jis manė, jog liberaliajai demokratijai trūksta realaus asmens gerovės užtikrinimo elementų, o ne tik teoriškai skelbiamų laisvės ir lygybės idėjų, todėl jis pateikia savo personalistinės-ekonominės demokratijos pasiūlymą, kurioje politinė tvarka būtų personalizuota, o valstybės vaidmuo apribotas. Maritain, kalbėdamas apie demokratiją, pripažįsta liberaliosios demokratijos ydas ir kildina jas atėjusios iš dvasinės krizės. Todėl, jo manymu, demokratija turi remtis krikščioniškais principais, atsižvelgti į krikščionišką antropologinę asmens sampratą. Maritain taip pat pristato personalistinės demokratijos idėją, kuri būtų atsinaujinusi demokratija ir kurios pagrindinis tikslas – asmuo ir bendrasis gėris. Maceinos poziciją demokratijos atžvilgiu galima būtų matyti kaip bandymą suderinti abejas puses. Iš vienos pusės, jis pritaria Maritain tikėdamas atsinaujinusia demokratija, kuri atsižvelgia į asmenį ir remiasi krikščioniškais principais, iš kitos pusės, jis pritaria ir Mounier, nes valstybę jis taip pat mato kaip buvimą atskirų sričių administratore. Šioje vietoje, plėtodamas savo demokratijos principą, jis išskirtinai pabrėžia kultūrinės demokratijos sritį, nes čia, jo manymu, atsiskleidžia dvasinė asmens pusė, o kultūra išreiškia patį žmogų.

Taigi, šiame darbe atsiskleidė išskirtiniai lietuviškojo Maceinos atstovaujamo personalizmo bruožai. Tai, visų pirma, pasimato per kultūros ir kūrybos pabrėžimą. Šį elementą Maceina pristato kaip svarbiausią dvasinį asmens gyvenimo elementą, kuris neatsiejamas nuo asmens būties. Be to, Maceinos personalizme atsiskleidžia ryškus jo kaip religijos filosofo bruožas, kadangi asmens pagrindinį tikslą jis mato kaip šventumo siekimą ir gyvenimą pagal Dievo valią. Nors Dievo svarba pabrėžiama ir pas kitus autorius, tačiau Maceinos plėtojamoje personalizmo koncepcijoje šis bruožas siejamas ne tik su asmens į Dievo panašumo poveikslu, bet taip pat ir atsiskleidžia kaip teleologinė nuoroda asmeniui. Galiausiai, Maceinos mintyje atsiskleidžia ir personalizmo nacionališkumas, nes jis pabrėžia tautą kaip išskirtinę bendruomenę ir nurodo jos svarbą asmens gyvenime.

Tačiau, suprantant, kad asmuo Maceinos filosofijoje užėmė labai svarbią vietą, verta gilinti jo plėtojamo personalizmo analizę. Šiame darbe buvo stengiamasi atskleisti jo panašumus ir skirtumus lyginant su pagrindiniais Mounier ir Maritain plėtojama personalizmo elementais, tačiau būtų galima nagrinėti jo santykį ir su Nikolaj Berdiajev, Martin Buber ar kitais personalistais. Taip pat būtų galima klausti ir apie kitus personalistinius elementus Maceinos mintyje, pavyzdžiui, asmens ir laisvės arba asmens ir teisės sampratą. Todėl personalistinės Maceinos minties nagrinėjamas šiame darbe nėra užbaigtas ir palieka vietos kitoms Maceinos personalizmo interpretacijoms. Kaip bebūtų,

turint omenyje vis dažniau šiais laikais išgirstamą kritiką liberaliajai demokratijai, galima būtų svarstyti ir apie personalistinės demokratijos principų aktualumą.

Literatūros ir šaltinių sąrašas:

„Į organiškos valstybės kūrybą,“ kn. *Lietuvos politinės minties antologija, I tomas*, sud. Justinas Dementavičius, Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas, Alvydas Jokubaitis, Vytautas Radžvilas (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018).

„Į pilnutinę demokratiją,“ kn. *Lietuvos politinės minties antologija, I tomas*, sud. Justinas Dementavičius, Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas, Alvydas Jokubaitis, Vytautas Radžvilas (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018).

Amato, Joseph. *Mounier and Maritain: A French Catholic Understanding of the Modern World* (University, Ala.: University of Alabama, 1975).

Armus, Seth D. „The Eternal Enemy: Emmanuel Mounier's Esprit and French Anti-Americanism” *French Historical Studies* 24, 2, (2001), 271-304.

Bengtsson, Jan Olof. *The Worldview of Personalism: Origins and Early Development* (New York: Oxford University Press, 2006).

Bokenkotter, Thomas. *Church and Revolution: Catholics in the Struggle for Democracy and Social Justice* (New York: Image, 1998).

Burgos, Juan Manuel. *An introduction to personalism* (Washington. D.C.: CUA Press, 2018).
Dementavičius, Justinas. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015).

Deweert, Dries. „The political theory of personalism: Maritain and Mounier on personhood and citizenship” *International Journal of Philosophy and Theology* 74, 2, (2013): 108-126.

Donskis, Leonidas. „Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje,“ kn. *Tarp Karlailio ir Klaipėdos: visuomenės ir kultūros kritikos etiudai*, Leonidas Donskis (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1997), 188-228.

Girnius, Juozas. „Jacques Maritainui mirus“ *Aidai* 9, (1973).

Hellman, John. *Emmanuel Mounier and the New Catholic Left, 1930–1950* (Toronto: University of Toronto, 1981),

Jokubaitis, Alvydas. „Antano Maceinos personalizmas,“ kn. Alvydas Jokubaitis, Simas Čelutka, Aistė Noreikaitė, *Politika ir moralė: ontologinė perspektyva* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022), 200-213.

Jokubaitis, Alvydas. „Stasys Šalkauskis ir Antanas Maceina kaip politikos filosofai“ *Politologija*, 2, 22, (2001), 1-23.

Jonkus, Dalius. „Kultūros samprata Antano Maceinos filosofijoje ir kultūros fenomenologijos galimybės“ *Soter*, 14, 42, (2004), 87-99,

- Kantas, Imanuelis. *Praktinio proto kritika*, vertė R. Plečkaitis (Vilnius: Mintis (1987).
- Kuzmickas, Bronislovas. *Katalikiškoji filosofija, XIX ir XX amžiai* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003).
- Laumenskaitė, Irena Eglė. „Krikščioniškoji antropologija: problemos ir atvertys“ *SOTER: Religijos mokslo žurnalas*, 78, 50, (2014), 95-114.
- Ligneul, André. *Teilhard and Personalism*, vert. Paul Joseph Oigny, OFM, Michael D. Meilach, OFM (Glen Rock, NJ: 1968).
- Maceina, Antanas „Politika ir pasaulėžiūra“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007).
- Maceina, Antanas. „Asmuo ir istorija“, kn. *Antanas Maceina: Raštai VI*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis, 1994).
- Maceina, Antanas. „Demokratijos principai“ kn. *Lietuva, kurios nebuvo: pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*, sud. Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas ir Laurynas Peluritis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), 271.
- Maceina, Antanas. „Didysis inkvizitorius“, kn. *Antanas Maceina, Raštai III* (Vilnius: Mintis, 1990).
- Maceina, Antanas. „Dievas ir žmogus“, kn. *Antanas Maceina: Raštai X*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis, 2005).
- Maceina, Antanas. „Ginčas dėl liberalizmo“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007).
- Maceina, Antanas. „Jobo drama“, kn. *Antanas Maceina: Raštai III* (Vilnius: Mintis, 1990).
- Maceina, Antanas. „Kaino prisikėlimas“, *Metraštis* (1950), in: *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007).
- Maceina, Antanas. „Kapitalistinio amžiaus bruožai“, kn. *Antanas Maceina: Raštai II*, sud. Antanas Rybelis, (Vilnius: Mintis, 1992).
- Maceina, Antanas. „Kultūrinė demokratija“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007).
- Maceina, Antanas. „Kultūros filosofijos įvadas“, kn. *Antanas Maceina: Raštai I* (Vilnius: Mintis, 1991).
- Maceina, Antanas. „Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra“, kn. *Antanas Maceina: Raštai I* (Vilnius: Mintis, 1991).
- Maceina, Antanas. „Liberalizmo kelias į socializmą“, *Aidai*, 13, (1948), 156-162, in: *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007).
- Maceina, Antanas. „Politika ir pasaulėžiūra“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007).

- Maceina, Antanas. „Saulės giesmė“, kn. *Antanas Maceina: Raštai IV*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis, 1994).
- Maceina, Antanas. „Socialinė demokratija“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007).
- Maceina, Antanas. „Socialinis klausimas naujaisiais laikais“, kn. *Antanas Maceina: Raštai XIII*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Margi raštai, 2007).
- Maceina, Antanas. „Tai, kas mus jungia“ *Lietuvos žinios*, 135, 37, (1939).
- Maceina, Antanas. „Tautinis auklėjimas“, kn. *Antanas Maceina: Raštai VI*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis: 2002), 102.
- Maritain, Jacques. „The person and the common good“ *The Review of politics*, 8,4, (1946), 419-455.
- Maritain, Jacques. *Man and the State* (Washington D.C.: CUA Press, 1998).
- Martain, Jacques. „Krikščionybė ir demokratija“ *Tėvynės sargas*, 1, (1947-1948), 14-23.
- McCool, Gerald A. „The centenary of Aeterni Patris“, *Homiletic and pastoral review* 79, 4, (1979), 8-15. cituota iš: Hector Scerri, „The Revival of Scholastic Sacramental Theology after the Publication of Aeterni Patris“, *Irish theological quarterly*, 77, 3, (2012), 265-285.
- Mounier, Emmanuel. *Personalizmas* (Vilnius: Pradai, 1996), 43.
- Mounier, Emmanuel. *Revolution personaliste et communautaire*, El. Ed. Pierre Palpant Bénévole (Chicoutimi: November 15, 2003), 50.
- Mounier, *Oeuvres: Tome I, (1931-1939)*, (Paris: Seuil, 1961), 615, cituota iš: Deweer, 117.
- Peluritis, Laurynas. „Ontologiniai laisvės pagrindai brandžioje Antano Maceinos religijos filosofijoje“ *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, T. 38, (2014), 149-164.
- Peluritis, Laurynas. „Pilnutinės demokratijos projekto vientisumo problema“ *Politologija* 3, (2021), 8-40.
- Personalism.com. „Jacques Maritain“, Personalism.com., žiūrėta 2023 m. kovo 23 d., https://personalism.com/?page_id=135.
- Pivorius, Vytautas. „Emanuelis Munjė ir prancūzų personalizmo filosofija“, Emmanuel Mounier, *Personalizmas* (Vilnius: Pradai, 1996), 5-27.
- Poška, Adolfas. „Neoscholastinis filosofijos diferencijavimas buržuazinėje Lietuvoje“ *Problemos*, 8, (1971) 102-107.
- Pruskus, Valdas. „Jaunosios kartos katalikų intelektualų pažiūros į kapitalizmą ir socializmą tarpukario Lietuvoje“ *Problemos*, 62, (2002), 34-57.
- Radžvilas, Vytautas. „A. Maceinos kūrybos vertinimo klausimu: kada grius tylos siena?“ kn. *Kiek kartų gali atgimti tauta*, aut. Vytautas Radžvilas (Vilnius: Valstybingumo studijų centras, 2018), 11-21.

- Scerri, Hector. „The Revival of Scholastic Sacramental Theology after the Publication of Aeterni Patris” *Irish theological quarterly*, 77,3, (2012), 265-285.
- Schenk, Richard. „Vatican II and Jaques Maritain: Resources for the Future? Approaching the Fiftieth Anniversary of the Council” *Logos: a journal of catholic thought and culture*, 13, 1, (2010), 79-106.
- Schmiesing, Kevin. „A History of Personalism”, (2000), 19, doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1851661>.
- Spaemann, Robert. *Persons: The Difference Between Someone and Something* (Oxford: Oxford University press, 2006).
- Sverdiolas, Arūnas. „Antano Maceinos filosofinis kelias“ kn. *Antanas Maceina: Raštai I*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis, 1990).
- Šliogeris, Arvydas. „Antano Maceinos sugrįžimas“, kn. *Antanas Maceina: Raštai I*, sud. Antanas Rybelis (Vilnius: Mintis, 1990).
- Vitkauskienė, Vilhelmina ir Vita Valiukienė, „Prancūzų kalbos paplitimas Lietuvoje ir pasaulyje: istorija ir dabartis” *Žmogus ir žodis*, 17, 3, (2015), 94-110.
- Williams, Thomas D. and Jan Olof Bengtsson, „Personalism.” *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/personalism/> žiūrėta 2023-03-23.
- Wolf, SJ, Donald. „Emmanuel Mounier: A Catholic of the left“ *The Review of Politics*, 22, 3, (1960), 324-344.
- Žemaitytė, Sigita. „Asmuo, tauta ir istorija egziliniuose Antano Maceinos galvojimuose” *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, (2011), 140-150.

SUMMARY

„PERSONALISM OF ANTANAS MACEINA AND ITS RELATION TO THE FRENCH TRADITION OF PERSONALISM“.

This thesis seeks to reveal the features of Antanas Maceina's personalism and to show its relation to the French personalist tradition. The personalist movement was particularly important for Catholic political and social thought in the twentieth century, and its influence can still be seen to this day. In response to the challenges of modernity and secularisation in Europe, Christian thinkers have sought to prioritise God and the dignity of the person. Some of the most famous personalists are the French philosophers Emmanuel Mounier and Jacques Maritain, whose ideas influenced political thinkers throughout Europe, including Lithuania. Therefore, this study asks the following questions: What influence did the French philosophers Emmanuel Mounier and Jacques Maritain have on Lithuanian personalism? What are the main and distinctive features of Lithuanian personalism in this wider movement?

This paper thus reveals the distinctive features of the Lithuanian personalism represented by Antanas Maceina. First of all, the distinctiveness is evident through the emphasis on Antanas Maceina's culture and creativity. Maceina presents these spheres as the most important spiritual element of human life, inseparable from human being. Moreover, Maceina's personalism reveals a striking feature of his theological personalism in that he considers the ultimate goal of the person to be the pursuit of holiness and living in accordance with the will of God. While the importance of God has been stressed by French and other authors, in Maceina's conception of personalism this feature is not only linked to the image of the person's resemblance to God, but also reveals itself as a teleological reference to the person. Finally, the national character of personalism is also revealed in Maceina's thought, since it emphasises the nation as a distinct community and refers to its importance in the life of the individual.